

PRACE

Instytutu
Europy
Środkowej

Sergiusz Leończyk

Mniejszość polska w Federacji Rosyjskiej: uwarunkowania, stan aktualny i perspektywy

PRACE Instytutu
Europy
Środkowej

Recenzent Dr hab. Adam Ostanek,
prof. WAT, Wojskowa Akademia Techniczna
w Warszawie
Dr Roman Kordonski,
Lwowski Uniwersytet Narodowy im. Iwana Franki

Seria Prace Instytutu Europy Środkowej
Numer 13/2021
Redakcja serii Beata Surmacz i Tomasz Stępniewski

Copyright Instytut Europy Środkowej
ISBN 978-83-66413-63-4
Wydawca Instytut Europy Środkowej
ul. Niecała 5
20-080 Lublin
www.ies.lublin.pl

Projekt okładki i skład www.targonski.pl
Fotografie na okładce
i we wnętrzu © Sergiusz Leończyk
e-mail: sergiusz.leonczyk@uph.edu.pl

Druk www.drukarniaakapit.pl

PRACE

Instytutu
Europy
Środkowej

Sergiusz Leończyk

Mniejszość polska w Federacji Rosyjskiej: uwarunkowania, stan aktualny i perspektywy

Spis treści

Tezy	7
Wstęp.....	9
1. Zarys historii mniejszości polskiej w Federacji Rosyjskiej	13
2. Struktury organizacyjne mniejszości polskiej w Federacji Rosyjskiej	39
3. Podstawowe kierunki działalności organizacji polonijnych w Federacji Rosyjskiej	65
Podsumowanie	83
Bibliografia	91

Tezy

Diaspora polska w Federacji Rosyjskiej należy do najstarszych na świecie grup polonijnych.

Początki polskiej obecności na terenie Rosji związane były przede wszystkim z obszarem Syberii, gdzie Polacy pojawili się już w XVII w., natomiast w XIX i na początku XX w. centrami polskiej diaspory stały się Sankt Petersburg i Moskwa. Wśród powodów pojawienia się polskiej mniejszości na północy państwa były przede wszystkim zesłania, na przełomie XIX i XX w. przeważały zaś przyczyny zarobkowe i edukacyjne.

Po rewolucji październikowej i wojnie domowej sytuacja Polaków w Rosji całkowicie się zmieniła. Znaczna część z nich skorzystała z repatriacji prowadzonej w ramach traktatu ryskiego (dotyczy to przede wszystkim Syberii), duża grupa pozostała jednak na terenach Rosji Radzieckiej. W latach 20.-30. XX w., mimo stosowania represji wobec Kościoła rzymskokatolickiego, władza radziecka sprzyjała różnym formom organizacji mniejszości – otwierano szkoły i kluby, ukazywała się prasa w języku polskim. Niestety, ten krótki okres rozwoju został przekreślony represjami, których nasilenie nastąpiło w latach 1937-1938, co faktycznie oznaczało koniec działalności organizacji polonijnych i placówek oświatowo-kulturalnych.

W czasie II wojny światowej w wyniku czterech deportacji z terenów byłych województw wschodniej Polski w głąb Rosji oraz azjatyckich republik ZSRR zostało wywiezionych od 800 tys. do 1 mln 200 tys. obywateli polskich, w większości Polaków. Po II wojnie światowej Polacy, którzy przeżyli w ciężkich warunkach na Syberii, mieli prawo do repatriacji, trwającej do 1959 r. Niestety, z tego prawa nie mogli skorzystać Polacy posiadający obywatelstwo ZSRR.

Odrodzenie polskości i powstanie odrodzonych organizacji polonijnych nastąpiło w latach 80.-90. XX w. dzięki zapoczątkowanej przez Michaiła Gorbaczowa polityce pieriestrojki. Podobnie jak wcześniej centrami odrodzonej Polonii stały się Sankt Petersburg (wówczas Leningrad), Moskwa i Irkuck. W maju 1992 r. na I zjeździe organizacji polonijnych w Moskwie z inicjatywy 10 lokalnych organizacji polonijnych został powołany Kongres Polaków w Rosji.

Podstawowymi kierunkami działalności organizacji polonijnych w Federacji Rosyjskiej są oświata i kultura polska oraz odrodzenie bogatych w wydarzenia

kart z dziejów Polonii rosyjskiej. W ciągu ostatnich 30 lat na terenie Rosji powstały polskie szkoły społeczne, w niektórych miejscowościach umożliwiano nauczanie języka polskiego w szkołach podstawowych i średnich. Odrodzeniu kultury sprzyja zainteresowanie Polonii rosyjskiej zakładaniem polonijnych zespołów folklorystycznych. Duże znaczenie dla integracji środowisk polonijnych w największym powierzchniowo kraju świata odgrywają media polonijne – nie tylko gazety i czasopisma, lecz również radio i portale internetowe.

Obecnie mniejszość polska stanowi niewielką grupę narodowościową na tle innych, licznych mniejszości narodowych. Dane statystyczne dotyczące liczebności tej mniejszości są dosyć rozbieżne: od 47 125 osób według spisu powszechnego prowadzonego w Federacji Rosyjskiej (w 2010 r.) do 300 tys. osób według szacunków Stowarzyszenia „Wspólnota Polska”.

Niestety, mimo entuzjastycznego początku działalności w latach 90. XX w. aktualnie brak jest perspektywy rozwoju organizacji mniejszości polskiej w Federacji Rosyjskiej. Związane to jest z obecną sytuacją polityczną w Rosji, prowadzoną polityką izolacji i nadmierną kontrolą finansowania z zagranicy rosyjskich organizacji pozarządowych.

Bariery prawne w rozwoju polskiej społeczności nasilają szybko postępujące wynarodowienie mniejszości polskiej w Rosji. Bez dobrze ukierunkowanej pomocy z Polski społeczność polonijna w tym państwie w dłuższej perspektywie i w obecnej sytuacji politycznej w Federacji Rosyjskiej skazana jest na całkowitą asymilację narodową.

Wstęp

Na tle innych licznych mniejszości narodowych Polacy w Rosji stanowią niewielką grupę narodowościową w tym największym pod względem powierzchni państwie świata.

Przybliżoną liczbę osób polskiego pochodzenia w Federacji Rosyjskiej (według szacunków Konsulatów RP w Rosji oraz Stowarzyszenia „Wspólnota Polska”) określa się na 300 tys. osób¹, natomiast według ostatniego spisu powszechnego ludności z 2010 r. kraj zamieszkuje 47 125 Polaków, w tym w miastach – 36 042, a na wsi – 11 083. Największe skupiska

¹ *Polonia w liczbach. Polska diaspóra na świecie (dane szacunkowe 2007)*, Stowarzyszenie „Wspólnota Polska”, <http://web.archive.org/web/20150325030218/http://archiwum.wspolnotapolska.org.pl/?id=pwk000> [23.08.2021].

osób narodowości polskiej znajdują się na południu Rosji, w Kraju Krasnodarskim, w dwóch stolicach: Moskwie i Sankt Petersburgu oraz w Republice Karelii i w obwodzie kaliningradzkim; na Syberii są to miasta: Tomsk, Irkuck i Omsk. Wiejskie grupy Polaków na Syberii znajdują się w obwodach: omskim, irkuckim, tomskim, tiumeńskim i Kraju Krasnojarskim².

Warto zauważyć, że w 2002 r. liczebność mniejszości polskiej wynosiła 73 001 osób, co stanowiło 0,05% wszystkich mieszkańców Federacji Rosyjskiej³, w 2010 r. – już 0,03%. Demografowie wyodrębnili 5 narodowości, których liczba drastycznie zmalała w okresie od 2002 do 2010 r. Wśród nich są: Finowie o 40,48%, Białorusini o 35,46%, Polacy o 35,45%, Karelowie o 34,85% i Ukraińcy – 34,49%⁴.

Celem niniejszej pracy jest analiza sytuacji mniejszości polskiej w Federacji Rosyjskiej dokonana przez pryzmat uwarunkowań historycznych, ale też aktualnego stanu i rozważań dotyczących perspektyw dalszego rozwoju tej mniejszości narodowej. Pierwszy rozdział jest poświęcony dziejom mniejszości polskiej w Federacji Rosyjskiej; podzielony został na 5 podrozdziałów: *Polonia syberyjska*, *Polacy w Sankt Pe-*

² Информационные материалы об окончательных итогах Всероссийской переписи населения 2010 года, https://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/perepis_itogi1612.htm [25.08.2021].

³ Итоги переписи населения 2002, <https://www.perepis2002.ru/index.html?id=17> [25.08.2021].

⁴ Информационные материалы, op.cit.

tersburgu, Działalność Domu Polskiego w Moskwie, Polacy w Rosji sowieckiej oraz Odrodzenie polskości i powstanie organizacji polonijnych w latach 80.-90. XX w. Druga część pracy dotyczy struktur organizacyjnych mniejszości polskiej w Federacji Rosyjskiej; będzie w niej mowa o takich organizacjach jak Kongres Polaków w Rosji i Związek Organizacji Polskich „Jedność”; oddzielny podrozdział poświęcono najbardziej aktywnym organizacjom polonijnym na Syberii. W trzeciej części pracy rozpatrywane są podstawowe kierunki działalności organizacji polonijnych w Federacji Rosyjskiej: szkolnictwo polonijne w FR w latach 1991-2021, media polonijne w Rosji oraz polonijne zespoły folklorystyczne. W podsumowaniu przedstawiono problemy rosyjskich organizacji polonijnych oraz dokonano próby określenia perspektyw rozwoju mniejszości polskiej w Federacji Rosyjskiej.

1.

Zarys historii mniejszości polskiej w Federacji Rosyjskiej

1.1. Polonia syberyjska

Początki zesłań Polaków na Syberię miały miejsce już w czasie wojen Stefana Batorego z państwem moskiewskim. Cel zsyłania jeńców za Ural wiązał się z potrzebą władz carskich zasiedlania nowo przyłączonych ziem Polakami posiadającymi umiejętności gospodarcze i kulturowe niezbędne do budowania twierdz i fortyfikacji oraz prowadzenia działań zbrojnych, tak potrzebnych do skutecznej kolonizacji. W 1617 r. zesłano na Syberię 60 jeńców pochodzenia polsko-litewskiego, aby zajęli się uprawianiem roli. W 1619 r. przybyło 75 zesłańców, a w 1620 r. – 35. W 1621 r. wywieziono na Sybir

kolejnych 11 Polaków, a następnie w latach 1634-1635 dodatkowych 70 jeńców⁵.

O ile w XVII w. Rosja, prowadząc dosyć liczne wojny z Polską, wysyłała pojmanych w ich wyniku jeńców na Syberię, aby po prostu odsunąć ich od wojennych ognisk zapalnych i uczynić z nich kolonizatorów, o tyle w XVIII w. zsyłka przybrała już charakter czysto polityczny.

Jednak dopiero wiek XIX można uznać za początek masowych zsyłek Polaków na Syberię. Masowo wywożono ich na te tereny w wyniku represji po powstaniu styczniowym. Według Stefana Kieniewicza na Syberię zesłano około 38 tys. powstańców, z czego 10% na katorgę, a pozostałych na różne formy przymusowego osiedlenia, w tym przede wszystkim w rejonach wiejskich⁶.

W drugiej połowie XIX w. jednym z głównych centrów życia kulturalnego polskiej diaspory na Syberii było miasto Tomsk. W tym czasie, dzięki aktywnej działalności księdza Waleriana Gromadzkiego, zbudowano tam m.in. kościół, czytelnię, szkołę i polski sierociniec. Ukazywała się gazeta pod tytułem „Świąteczna”, którą wydawała polska młodzież. Poszczególne jej numery były poświęcone określonym polskim świętom narodowym i kościelnym, o czym zresztą

⁵ A. Kuczyński, *Syberia. Cztery lata polskiej diaspory*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1993, s. 15.

⁶ S. Kieniewicz, *Powstanie styczniowe*, Warszawa 1983, s. 738.

świadczy jej nazwa⁷. Oprócz Tomska duże skupiska polskie znajdowały się w Omsku, Krasnojarsku, Irkucku, Nowonikołajewsku i Czycie.

Na początku XX w. rozpoczął się dynamiczny rozwój diaspory polskiej na Syberii. Składała się ona nie tylko z byłych zesłańców, często pozostających na Syberii, gdyż mieli tu swoje rodziny, krąg znajomych, prowadzili tu działalność gospodarczą czy naukową. Nową diasporę tworzyli dobrowolni przybysze z Królestwa, Litwy i Kresów. Na Syberii osiedlała się część wysłużonych żołnierzy, lekarzy wojskowych, urzędników i „stypendystów”, czyli absolwentów szkół wyższych i zawodowych, którzy musieli odsłużyć skarbowe zapomogi na naukę. Oprócz tego istniała też emigracja zarobkowa, rekrutująca się w większości z inżynierów i mechaników wyjeżdżających na budowę kolei transsyberyjskiej oraz lekarzy.

Wśród Polaków, którzy osiedlili się na Syberii dobrowolnie, znaleźli się również chłopci. Według pierwszego powszechnego spisu ludności w Rosji z 1897 r. na Syberii zamieszkiwało 29 177 Polaków, wśród których chłopci stanowili 61,9%⁸. Najwięcej Polaków włościan przesiedliło się na tereny Syberii w latach 1906-1914 w ramach tzw. „agrarnej

⁷ С.В. Леончик, *Книги и периодическая печать на польском языке в Сибири в XIX-нач. XXI вв.*, [w:] *Полоника: от языка – к культуре: сборник статей участников Российской научно-практической конференции (Уфа, 27-28 мая 2006 г.)*, Уфа 2006, s. 56.

⁸ *Первая всеобщая перепись населения Российской империи*, т. LXXV, Санкт-Петербург 1904, s. 3.

kolonizacji”, w wyniku reformy premiera Piotra Stołypina. Do powstałych na Syberii 59 wiosek polskich przesiedliło się około 34 tys. osób⁹.

Na podstawie rosyjskich danych statystycznych i spisów ludności z lat 1910-1912 możemy szacować, że na Syberii przebywało około 52 tys. Polaków; w poszczególnych okręgach ich liczebność wynosiła do 6% ogółu mieszkańców¹⁰. Szacuje się, że przed 1914 r. diaspora polska na Syberii powiększyła się do 70 tys. osób¹¹.

Po rewolucji 1905 r. zostały poszerzone prawa mniejszości narodowych w Rosji. W Moskwie i Petersburgu, a po nich w miastach syberyjskich, powstały polskie organizacje społeczne, biblioteki i księgarnie. W 1906 r. w Irkucku założono polsko-litewskie stowarzyszenie „Ogniwo”, które prowadziło działalność do 1924 r.¹²

Dzieje prasy polonijnej na Syberii rozpoczyna tygodnik „Głos Syberii” założony w lipcu 1916 r. przez polskiego księgarza-wydawcę Henryka Bułynkę. Był on właścicielem niewielkiej drukarni, księgarni i hurtowni w Nowonikołajewsku (obecnie Nowosybirsk). Celem „Głosu Syberii” było regularne dostarczanie stałym mieszkańcom miast syberyjskich

⁹ S. Leończyk, *Polskie osadnictwo wiejskie na Syberii w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku*, Warszawa 2017, s. 26.

¹⁰ J. Wiśniewski, *Liczebność Polaków we Wschodniej Rosji i na Syberii w latach 1914-1918. Zarys problematyki*, [w:] *Polacy na Syberii od XIX do XXI wieku*, red. S. Leończyk, Warszawa 2019, s. 63.

¹¹ Ibidem, s. 66.

¹² *A to „Ogniwo” właśnie / И это все „Огниво”*, Иркутск 2015, s. 8-28.

oraz napływającym jeńcom aktualnych informacji o sytuacji w Cesarstwie i na świecie. Czasopismo ukazywało się do maja 1917 r. z kilkumiesięczną przerwą spowodowaną zarządzeniem miejscowego gubernatora, nakazującym zawieszenie wydawnictwa za podawanie zbyt szczegółowych informacji o stosunkach politycznych w Królestwie¹³.

Wraz z rozpoczęciem I wojny światowej na terytorium Rosji napływały fale uchodźców oraz jeńców z podzielonej wówczas zaborami na trzy części Polski. W tym czasie w Rosji znajdowało się około 3 mln Polaków, na Syberii – około 400 tys. osób¹⁴.

1.2. Polacy w Sankt Petersburgu

Bez wątpienia Sankt Petersburg w XIX w. i na początku XX w. był najważniejszym ośrodkiem polonijnym w Rosji. Znaczący napływ ludności polskiej do Petersburga nastąpił dopiero po upadku powstania listopadowego i styczniowego. Następstwem powstań była pełna unifikacja Królestwa z Cesarstwem, oparta na likwidacji autonomii Królestwa, podporządkowaniu jego centralnych organów ministerstwom w Petersburgu oraz depolonizacji administracji, szkolnictwa, sądownictwa i policji.

¹³ J. Kuszejko, *Książka polska w Rosji na przełomie XIX i XX wieku*, Warszawa 1993, s. 133-134.

¹⁴ W. Najdus, *Polacy w rewolucji 1917 roku*, Warszawa 1967, s. 41.

Podjęcie pracy w administracji państwowej w Królestwie Polskim było ograniczone, a perspektywy kariery urzędniczej mało realne, zaś na terytorium Rosji ograniczeń praw ludności polskiej prawie nie było i Petersburg stwarzał większe możliwości znalezienia zatrudnienia. Diaspora polska ukształtowała się więc przede wszystkim z polskich urzędników, oficerów i studentów. W latach 1869-1890 polska kolonia składała się głównie z wyższych warstw społecznych – arystokracji, kadry oficerskiej i inteligencji. Dopiero pod koniec XIX w. pojawiły się liczne rzesze robotników pochodzenia chłopskiego, jak również mieszczenie, rzemieślnicy i kupcy.

Wśród wielu znanych nazwisk związanych z Petersburgiem należy wymienić m.in. Adama Mickiewicza, Stanisława Moniuszkę, Henryka Wieniawskiego, Stanisława Przybyszewskiego i Ignacego Jana Paderewskiego. Symboliczny i tragiczny wymiar miał pobyt w stolicy Rosji Stanisława Augusta Poniatowskiego¹⁵.

Polacy prowadzili ożywione życie akademickie i kulturalne, w którym z czasem zaczęły się pojawiać elementy działalności politycznej. Jedną z pierwszych polskich instytucji społecznych była właśnie organizacja studencka Kasa Samopomocy Studentów Polskich, która powstała w 1866 r. W 1869 r. stworzona została Kuchnia Studencka. W 1909 r. utworzono Stowarzyszenie Polek „Spójnia”. Największą liczbę polskich studentów skupiał Uniwersytet Pe-

¹⁵ B. Garczyk, *Petersburg. Nierosyjska historia miasta 1703-1917*, Poznań 2015, s. 68-74.

tersburski. Dużym zainteresowaniem wśród nich cieszyła się również Cesarska Akademia Sztuk Pięknych, której ukończenie dawało możliwość uzyskania m.in. uprawnień budowlanych, niezbędnych przyszłym architektom. W latach 1867-1918 co najmniej 65 Polaków ukończyło tę szkołę wyższą¹⁶.

W polskiej kolonii istniały bogate tradycje prasowe i wydawnicze. Pierwszym czasopismem polskim w Petersburgu był „Inwalida Rosyjski, czyli Wiadomości Wojenne” («Русский инвалид»), wydawany w latach 1817-1821. W 1830 r. ukazał się „Bałamut Petersburski”. W tym samym roku zaczęto także publikować „Tygodnik Petersburski”, który upadł w 1858 r. Czasopisma wydawane były również w środowisku studenckim; np. od 1840 r. ukazywały się „Niezabudka” i „Merkury”, a także „Pamiętnik Północny”. W 1859 r. zaczęto drukować gazetę „Słowo” – łącznie wydano 15 numerów. W latach 1882-1909 ukazywał się tygodnik „Kraj” pod redakcją Erazma Piltza. Pismo miało charakter konserwatywny i ugodowy i było adresowane do czytelników w Królestwie. „Kraj” zwalczał ruch socjalistyczny i potępiał wszelkie dążenia oraz idee niepodległościowe społeczeństwa polskiego. Na jego łamach wiele uwagi poświęcano bieżącym sprawom Polonii rosyjskiej. Poruszano problematykę patriotyczną, literacką i naukową. W 1909 r. powstał „Dziennik Petersburski” (w czasie wojny wychodził pod nazwą „Dziennik Petrogradzki”). Pismo ukazywało się

¹⁶ Ibidem, s. 78-79.

codziennie i miało zabarwienie liberalne. „Dziennik” odgrywał ważną rolę wśród Polonii rosyjskiej i istniał do 1916 r. Na jego łamach ukazywały się także dodatki: „Dodatek Ilustrowany” oraz „Głos Młodych”. W 1914 r. wszedł na petersburski rynek prasowy ukazujący się początkowo w Moskwie „Głos Polski”, pismo polityczno-społeczno-literackie. Oprócz tytułów świeckich w Petersburgu drukowano także prasę kościelną: od 1909 r. „Wiadomości Archidiecezjalne”, a w latach 1910-1914 tygodnik „Pod Znakiem Krzyża i Wiary”. W 1914 r. założono dwutygodnik „Życie Kościelne”. W stolicy ukazywały się też nielegalne wydawnictwa robotnicze i socjaldemokratyczne: „Jutrznia”, „Ubezpieczenia Robotników” czy „Nowa Trybuna” (1914 r.), „Życie” oraz socjalistyczny „Promień Poranny” (1916-1917). W 1916 r. zaczęto wydawać miesięcznik „Myśl Narodowa” – pismo o charakterze naukowym, związane z Towarzystwem Miłośników Historii i Literatury, w którym drukowano prace historyczne i literackie. W 1915 r. z inicjatywy Romana Dmowskiego zaczęto drukować w stolicy gazetę „Sprawa Polska” – organ ideologiczny Narodowej Demokracji¹⁷.

Petersburska kolonia polska miała liczne organizacje społeczne, które reprezentowały szerokie spektrum działalności. Najbardziej rozpowszechnionymi formami zrzeszeń polskich kolonii były organizacje dobroczynne powstałe przy

¹⁷ Zob. Z. Kmiecik, *Prasa polska w Królestwie Polskim i Imperium Rosyjskim w latach 1865-1904*, [w:] *Prasa polska w latach 1864-1918*, red. J. Łojek, Warszawa 1976, s. 38; L. Bazyłow, *Polacy w Petersburgu*, Wrocław 1984, s. 294-308.

kościółach. Pierwsza z nich to założone w 1885 r. Petersburskie Rzymskokatolickie Towarzystwo Dobroczyńności przy kościele św. Anny. W 1909 r. powstało Rzymskokatolickie Stowarzyszenie „Oświata”. Liczne były również organizacje kobiece – Kółko Pań, Petersburskie Towarzystwo Ochrony Kobiet, Stowarzyszenie Polek „Spójnia”. Powstało także wiele instytucji zrzeszających grupy zawodowe; np. Koło Adwokatów (1902 r.), Związek Polskich Ekonomistów i Prawników (1914 r.), Związek Polskich Lekarzy i Przyrodników. W 1906 r. powstał Dom Polski „Ognisko”, przy którym działała biblioteka, organizowano spotkania, koncerty, wystawy i wieczory towarzyskie. Wybuch I wojny światowej stał się przyczyną masowego uchodźstwa do stolicy i w głąb imperium. Kolonia petersburska stanęła przed koniecznością zorganizowania pomocy materialnej dla polskich uchodźców. W związku z tym powołano Polskie Towarzystwo Pomocy Rodzinom Rezerwistów Polskich i Ubogiej Ludności Polskiej na Terytorium Wojny. W 1916 r. istniało 30 legalnie zarejestrowanych polskich instytucji i stowarzyszeń. Rozwijała się również oświata polonijna, głównie o charakterze duchowym. Szkoły należały wtedy do Kościoła. Po 1906 r. powstały jednak pierwsze świeckie szkoły i organizacja Macierz Polska, która finansowała działalność 2 szkół początkowych. Przed 1917 r. Macierz opiekowała się 12 szkołami i 2 bursami¹⁸.

¹⁸ Т. М. Смирнова, *Польские общества в Санкт-Петербурге в конце XIX-начале XX вв.*, Санкт-Петербург 2013, s. 84, 87, 101-106, 108-158.

1.3. Działalność Domu Polskiego w Moskwie¹⁹

Towarzystwo Dobroczynne i Biblioteka Polska odegrały ważną rolę w życiu Polonii moskiewskiej na przełomie XIX i XX w. Towarzystwo powstało jako pierwsza organizacja polonijna w Moskwie jeszcze w 1861 r., ale później władze zakazały jej działalności w związku z wybuchem powstania styczniowego. Reaktywacja organizacji nastąpiła w 1885 r., a oficjalna rejestracja na podstawie najwyższego dekretu „O tymczasowych przepisach o stowarzyszeniach i związkach” miała miejsce w 1906 r.

Na podstawie postanowienia moskiewskiego gubernatora Anatola Reinbota, po wieloletnich staraniach sekretarza organizacji (od 1890 r.), potem również przewodniczącego Domu Polskiego, Aleksandra Lednickiego, Stowarzyszenie zostało przemianowane na Polskie Towarzystwo Rzymskokatolickie. Do 1905 r. instytucja miała siedzibę w wynajętym mieszkaniu budynku kościelnego przy kościele Świętych Apostołów Piotra i Pawła. Aleksander Lednicki namówił Alfonsa Szaniawskiego, aby ten przekazał w spadku prywatne środki na budowę Domu Polskiego. Zgodnie z funkcjonującym wśród Polonii moskiewskiej przekazem ustnym, Alfons Szaniawski był jednym z tych warszawskich dzieci, które odebrane zostały matkom na Krakowskim Przedmieściu i wywiezione na Syberię w 1831 r. W wieku 6 lat został

¹⁹ Na podstawie: P. Romanow, *Dom Polski w Moskwie*, „Studia Polonijne”, t. 20, Lublin 1999, s. 145-150.

oddany do korpusu kadetów i zrobił karierę w wojsku, dosłużywszy do stopnia oficera. Ożenił się z córką uralskiego przemysłowca, która dostała w spadku od ojca kilka kopalni na terenie Uralu. Szaniawski zasłynął jako znany filantrop i zostawił w spadku środki na budowę ludowego uniwersytetu – milion rubli, a także 40 tys. rubli złotem na budowę na terenie parafii Świętych Apostołów Piotra i Pawła Biblioteki Polskiej i budynku Towarzystwa Dobroczynnego oraz dodatkowo 10 tys. rubli na prenumeratę polskich periodyków. W 1905 r. na ziemi należącej do parafii wybudowano z tych środków piętrowy budynek z piwnicą, z ogólnodostępnymi salami i mieszkaniami dla dozorczy. Towarzystwo Dobroczynne zobowiązało się opłacać wszystkie podatki, zwłaszcza że budynek – chociaż znajdował się na terenie parafii – był jednak odrębną jednostką, miał swoje ogrzewanie, wodociąg i prąd.

Po śmierci Alfonsa Szaniawskiego jego żona Lidia dbała o powstające organizacje polonijne, tym bardziej że ukaz z 1906 r. pozwalał na rozwój organizacji społecznych. Powstały wtedy w Moskwie: Stowarzyszenie Kulturalno-Oświatowe „Dom Polski”, Towarzystwo Opieki nad Polskimi Pomnikami Przeszłości, Stowarzyszenie Kobiet Polskich, Towarzystwo Muzyczno-Chóralne „Lutnia”, Polskie Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”, Stowarzyszenie Studentów Polskich „Bratnia Pomoc”. Wszystkie te organizacje zaczęły działać pod jednym dachem moskiewskiego Domu Polskiego pod adresem Zaułek Milutiński 18. Aleksander Lednicki

uważał, że Szaniawski popełnił błąd w swoim testamencie – mianowicie budynek był zbudowany na gruncie kościoła, a prawo majątkowe zostało przekazane Towarzystwu i Bibliotece Polskiej dopiero po rozpoczęciu budowy. Stosunki z parafią były dobre dopóty, dopóki proboszczem był znany Lednickiego, ksiądz dziekan Otten. Po zamianie go na wojującego księdza Ignacego Czajewskiego stosunki się jednak pogorszyły. Proboszcz wymagał od Stowarzyszenia odstąpienia prawa majątkowego na korzyść parafii. Tylko przy pomocy metropolity Jana Cieplaka udało się osiągnąć kompromis, który polegał na tym, że budynek miał zostać sprzedany parafii po 3 latach od ukończenia I wojny światowej, a parafia miała zwrócić Towarzystwu koszty budowy tego domu.

Do 1917 r. w Domu Polskim funkcjonowało 19 polonijnych organizacji społecznych, w tym Ogólnorosyjski Polski Związek Obywatelski oraz Polskie Towarzystwo Pomocy Ofiarom Wojny. W 1918 r. został też powołany Związek Polaków w Rosji, zlikwidowany z początkiem wojny polsko-bolszewickiej.

1.4. Polacy w Rosji sowieckiej

Rewolucja 1917 r. i trwająca kilka lat krwawa wojna domowa skłoniły część Polaków do powrotu do niepodległej Polski.

Po zakończeniu wojny polsko-bolszewickiej, 18 marca 1921 r. w Rydze został podpisany traktat pokojowy między Polską a Rosją i Ukrainą. Wśród ustaleń tego porozumienia znalazły się punkty dotyczące akcji repatriacyjnej ludności

z Rosji, Ukrainy oraz Białorusi do niepodległej Polski. Niestety, nie wszyscy Polacy skorzystali z prawa repatriacji do swojej historycznej ojczyzny. Możemy wymienić szereg przyczyn pozostania części Polaków w Rosji po zakończeniu akcji repatriacyjnej: 1) do części osób po prostu nie dotarła wiadomość o repatriacji (dotyczyło to zwłaszcza osadników w dalekich syberyjskich wioskach, o czym świadczą relacje dzisiejszych potomków Polaków z tych wiosek);

2) część Polaków nie skorzystała z repatriacji z powodu niechęci do wyjazdu któregoś z członków rodziny (dotyczyło to zwłaszcza małżeństw mieszanych) lub z powodu choroby;

3) zdarzało się, że miejscowe władze bolszewickie nie dawały pozwolenia na wyjazd, uważały bowiem, że równoczesny wyjazd wykwalifikowanych pracowników, jak w przypadku repatriacji do Polski, Łotwy, Estonii i Litwy, jest niepożądany, ponieważ ze względu na ogromny brak siły roboczej hamuje to rozwój przemysłu w poszczególnych republikach sowieckich;

4) dobrowolne decyzje pozostania dotyczyły: a) byłych zesłańców politycznych z końca XIX w. i początku XX w., którzy mieli dobrą pracę, stanowiska, okazywali niechęć do życia w „burżuazyjnej Polsce”, byli podatni na ideologiczną agitację prowadzoną przez władze w celu zniechęcenia Polaków do repatriacji; b) chłopów, którzy dobrowolnie wyjechali na

Syberię, mieli ziemię i domy, więc obawiali się, że po powrocie ich sytuacja w Polsce będzie dużo gorsza²⁰.

Artykuł VII traktatu ryskiego zapewniał osobom narodowości polskiej znajdującym się w Rosji, na Ukrainie i Białorusi na zasadzie równouprawnienia narodowości: „wszystkie prawa zabezpieczające swobodny rozwój kultury i języka oraz wykonywanie obrzędów religijnych. [...] Kościoły i stowarzyszenia religijne, do których należą osoby narodowości polskiej w Rosji, na Ukrainie i Białorusi, mają prawo w granicach prawodawstwa wewnętrznego samodzielnie urządzać swoje wewnętrzne życie kościelne. Mają prawo w granicach prawodawstwa wewnętrznego do użytkowania i nabywania majątku ruchomego i nieruchomego, koniecznego do wykonywania obrzędów religijnych oraz utrzymywania duchowieństwa i instytucji kościelnych”²¹.

Niestety, ostatnich założeń artykułu władze radzieckie nie przestrzegały. Walka z religią rozpoczęła się już wraz z dekretem *O rozdziale Kościoła i państwa*, wydanym 23 stycznia 1918 r., którego praktycznym efektem było masowe zamykanie kościołów oraz prześladowania duchownych i wiernych. Zgodnie z art. 65 Konstytucji RSFSR z 1918 r. wszyscy księża zostali pozbawieni praw politycznych, z prawem wyborczym włącznie. Zabroniono nie tylko nauczania religii w szkołach,

²⁰ S. Leończyk, op.cit., s. 193-194.

²¹ *Stosunki Rzeczypospolitej Polskiej z Państwem Radzieckim 1918-1943. Wybór dokumentów*, oprac. J. Kumaniecki, Warszawa 1991, s. 88-89.

ale także domowego wychowania dzieci przez rodziców w duchu religijnym²².

Inaczej wyglądała sytuacja z prawem do nauki języka i kultywowania kultury polskiej na terenie ZSRR. Można powiedzieć, że przez pewien okres władze radzieckie przestrzegały założeń art. VII traktatu ryskiego, próbując przez oświatę i kulturę przekonać obywateli radzieckich pochodzenia polskiego do słuszności prowadzonej polityki.

W Piotrogradzie (od 1924 r. – Leningradzie) organizowano polskie szkolnictwo stopnia podstawowego, średniego i wyższego. W 1920 r. istniało w tym mieście 9 polskich szkół I stopnia i 4 szkoły II stopnia, Polskie Technikum Pedagogiczne, Wydział Polski w Instytucie Pedagogicznym im. A. Hercena, działały też polskie domy dziecka i przedszkola. W latach 1924-1930 liczba polskich szkół uległa drastycznemu zmniejszeniu. Do połowy lat 30. aktywnie działał natomiast Polski Dom Oświaty im. J. Marchlewskiego. W ramach tej instytucji funkcjonowały różnego rodzaju kółka zainteresowań i biblioteka. Ukazywała się także polskojęzyczna prasa komunistyczna²³.

Dwudziestego pierwszego sierpnia 1922 r. w Moskwie Ludowy Komisariat Spraw Wewnętrznych (NKWD) zatwierdził statut działającego na terenie republik radzieckich To-

²² О.И. Чистяков, *Конституция РСФСР 1918 года*, Москва 2003, s. 134.

²³ B. Garczyk, *Radziecka polityka narodowościowa w latach 1917-1941 na przykładzie Piotrogradu-Leningradu*, Poznań 2011, s. 120-121, 133.

warzystwa Kulturalno-Oświatowego „Trud”. Na potrzeby tej organizacji został przekazany budynek Domu Polskiego w Moskwie. W 1927 r. Towarzystwo „Trud” zostało zlikwidowane, a budynek Domu Polskiego przejął moskiewski Zarząd Komunalny. Na początku lat 30. w Moskwie zostały założone dwa polskie stowarzyszenia: Klub Polski (on właśnie zajmował pomieszczenie Domu Polskiego), natomiast drugie stowarzyszenie otrzymało lokum przy ulicy Małej Gruzickiej²⁴.

W 1926 r. w ZSRR przeprowadzono spis powszechny, który miał za zadanie ustalić, ilu przedstawicieli mniejszości narodowych żyje na terenie kraju. Zgodnie z nim w ZSRR było 782 300 Polaków, z tego w Rosyjskiej Federacyjnej Republice Radzieckiej – 204 tys.²⁵

W latach 30. i 40. XX w. w ZSRR miało miejsce wiele masowych represji, których ofiarami byli Polacy. W latach 1935-1937 ostatecznie rozwiązano kwestię istnienia polskich rejonów autonomicznych na Ukrainie i Białorusi – Marchlewszczyzny i Dzierżowszczyzny. Według danych strony rosyjskiej w 1936 r. pod nadzorem NKWD dokonano przesiedlenia do Kazachstanu i na Syberię 36 tys. Polaków zamieszkujących przygraniczne obwody Ukraińskiej Republiki Radzieckiej. Ofiarami tych operacji i wywózek stało się łącznie ponad 180 tys. Polaków, obywateli ZSRR oraz polskich uchodźców²⁶.

²⁴ P. Romanow, op.cit., s. 148-149.

²⁵ *Всесоюзная перепись населения 1926 г.*, Москва 1928.

²⁶ *От польской комиссии Общества «Мемориал», [w:] Репрессии против поляков и польских граждан*, Москва 1997, s. 4.

W Związku Radzieckim represje dotyczyły domniemyanych członków Polskiej Organizacji Wojskowej (POW), której sfabrykowana przez NKWD aktywność miała posłużyć jako pretekst do czystki na ludności polskiej (podstawa: tajne rozporządzenie KC WKP(b) nr 564, protokół 51 z 9 sierpnia 1937 r. *O likwidacji polskich grup szpiegowsko-dywersyjnych i organizacji POW*). Na Syberii centrum „rzekomej” organizacji miało stanowić miasto Nowosybirsk, zaś jednym z najważniejszych centrów działalności była wieś Biełostok (Białystok). Prawie wszyscy miejscowi Polacy płci męskiej mieli tworzyć polski oddział dywersyjny, którego zadaniem było zbrojne wystąpienie w momencie rozpoczęcia wojny polsko-sowieckiej. W 1937 r. aresztowano i skazywano na śmierć wszystkich Polaków od 30. roku życia, rok później – osoby młodsze²⁷.

Moskiewskie i leningradzkie organizacje polskie zostały zlikwidowane jesienią 1937 r. w ramach tzw. operacji polskiej NKWD. Majątki organizacji i Biblioteki Polskiej w Moskwie (w tym 35 tys. tomów) zostały skonfiskowane, większość działaczy polonijnych rozstrzelano. Budynek przekazano oddziałowi sportu przy NKWD, a później moskiewskiemu Miejskiemu Komitetowi Sportowemu²⁸.

Represje nasiliły się po podpisaniu paktu Ribbentrop-Mołotow i – w wyniku jego konsekwencji – napaści Niemiec

²⁷ W. Haniewicz, *Tragedia syberyjskiego Białegostoku*, Pelpin 2008, s. 146.

²⁸ P. Romanow, op.cit., s. 150.

Fot. 1. Pomnik upamiętniający represjonowanych i rozstrzelanych mieszkańców polskiej wsi Białystok w obwodzie tomskim. Źródło: zbiory własne autora.

hitlerowskich na Polskę 1 września 1939 r. oraz po agresji wojsk radzieckich na Polskę 17 września 1939 r., a następnie po włączeniu do ZSRR terytoriów tzw. zachodniej Ukrainy i Białorusi. W wyniku czterech deportacji z terenów byłych województw wschodniej Polski w głąb Rosji oraz azjatyckich republik ZSRR zostało wywiezionych od 800 tys. do 1 mln. 200 tys. obywateli polskich, w większości Polaków. Po II wojnie światowej Polacy, którzy przeżyli w ciężkich warunkach na Syberii, mieli prawo do repatriacji ciągnącej się do 1959 r.²⁹

²⁹ Zob. M. Byrska, *Ucieczka z zesłania*, Paryż 1986, s. 160; S. Ciesielski, *Masowe deportacje z ziem wschodnich II Rzeczypospolitej w latach 1940-1941 i losy deportowanych. Uwagi o stanie badań*, [w:] *Wschodnie losy Polaków*, red. S. Ciesielski, Wrocław 1997, s. 85-116.

Fot. 2. Pomnik deportowanych podczas II wojny światowej „Polskim Matkom i Dzieciom” w Minusińsku w Kraju Krasnojarskim (odsłonięty w 2007 r.). Źródło: zbiory własne autora.

Niestety z prawa repatriacji nie mogli skorzystać Polacy mieszkający na Syberii od kilku pokoleń, w tym emigranci chłopscy z przełomu XIX i XX w. i ich potomkowie. Po zakończeniu II wojny światowej o Polakach na Syberii nie mówiono w ogóle. Do końca lat 50. obowiązywał nieoficjalny zakaz przyjmowania Polaków na studia wyższe. Władze w sposób szczególny tłumiły wszystkie możliwe formy działania Kościoła rzymskokatolickiego na terenie Rosji radzieckiej³⁰. Według spisu ludności na terenie RFSRR

³⁰ S. Leończyk, op.cit., s. 203.

żyło w 1959 r. 118 422 Polaków, co stanowiło 0,1% populacji całego kraju³¹.

W dużych miastach RFSRR na przełomie lat 60.-70. XX w. organizowano stowarzyszenia i kółka polsko-radzieckiej przyjaźni – w ofercie działalności tych społecznych organizacji znajdowały się kursy języka polskiego. Nierzadko takie kluby były miejscem spotkań miejscowej Polonii, jak na przykład w Nowosybirsku i Irkucku. Stowarzyszenie „Wisła” powstałe w 1969 r. przy obwodowej bibliotece w Irkucku skupiało potomków zesłańców postyczniowych oraz potomków dobrowolnych osadników z początku XX w. Właśnie na bazie tego klubu w 1990 r. reaktywowano polonijne stowarzyszenie „Ogniwo”³². W 1989 r. na terenie RFSRR mieszkały 94 594 osoby, które w powszechnym spisie ludności określili swoją narodowość jako polską³³.

³¹ *Перепись населения*, <https://sovethnational.ru/ekspertnye-materialy/perepis-naseleniya/> [30.08.2021].

³² В. Брянский, *Паруса «Вислы»*, Иркутск 2009, s. 80-86.

³³ *Всесоюзная перепись населения 1989 года. Национальный состав населения по республикам СССР*, https://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_89.php?reg=1 [30.08.2021].

1.5. Odrodzenie polskości i powstanie organizacji polonijnych w latach 80.-90. XX w.

Dzięki zapoczątkowanej przez Michaiła Gorbaczowa liberalizacji oraz wraz z modyfikacją prawodawstwa Federacji Rosyjskiej uwzględniającego ochronę praw człowieka i mniejszości narodowych nastąpił renesans narodowych

Fot. 3. Kościół rzymskokatolicki św. Anny w Jekaterynburgu. Źródło: zbiory własne autora.

organizacji społecznych, w tym kulturalnych i oświatowych, świeckich i wyznaniowych.

Proces ten szczególnie nasilił się po wejściu w życie w 1996 r. ogólnorosyjskiej ustawy o narodowo-kulturalnej autonomii mniejszości narodowych. W pewnym sensie ustawa ta umożliwiła na poziomie tak regionalnym, jak i federalnym tworzenie samorządu i organizacji mniejszości, zapewniła także prawo do wydawnictw w językach narodowych, oświaty i kultury mniejszości narodowych³⁴.

W listopadzie 1988 r. z inicjatywy grupy, w skład której wchodziła Teresa Konopielko, Wiesława Sawinowa i Sławomir Lisowski, powołano Klub Polski w Leningradzie. Rok później został on oficjalnie zarejestrowany jako Stowarzyszenie Kulturalno-Oświatowe „Polonia”. Jest to najstarsza organizacja polonijna w Federacji Rosyjskiej, jej patronem od 1998 r. jest Adam Mickiewicz. Pierwszym prezesem w kadencji 1989-1992 był prof. Rajmund Piotrowski (1922-2009). Liczba członków szybko rosła. Rozpoczęto nauczanie języka polskiego dla dzieci i dorosłych. Ważnym wydarzeniem była organizacja Forum Organizacji Polonijnych w ZSRR z udziałem przedstawicieli Stowarzyszenia „Wspólnota Polska” i polskiego episkopatu, które odbyło się w Leningradzie w 1990 r.

³⁴ Szczegółowo patrz: *Федеральный Закон от 17 июня 1996 г. «О национально-культурной автономии»*, [w:] *Национальная политика России на рубеже XX-XXI веков. Сборник нормативно-правовых актов*, Санкт-Петербург 2005, s. 186-200.

Stowarzyszenie od razu przyjęło aktywną postawę polityczną i na przykład wraz z grupą petersburskich intelektualistów o polskich korzeniach poparło Polaków z Wileńszczyzny w wyborach do samorządów. Dwudziestego dziewiątego października 1990 r. Rajmund Piotrowski jako prezes stowarzyszenia uczestniczył w historycznym I Spotkaniu Polonii Świata „Kraj – Emigracja” z Ojcem Świętym w Watykanie³⁵.

W 1990 r. powstał zespół folklorystyczny „Gaik”, a rok później w Petersburgu zaczęła się ukazywać gazeta „S-Polonus” (od 1991 do 1993 r. wyszło 14 numerów pisanych na maszynie i powielanych w niewielkiej liczbie egzemplarzy)³⁶.

Okres prezesury Piotrowskiego był dla miejscowej Polonii szczególnie twórczy. W Petersburgu i okolicach zorganizowano kursy języka polskiego dla dzieci i dorosłych, otwarto bibliotekę, teatr polski „Polonia”, szkołę ogólnokształcącą z rozszerzonym nauczaniem języka polskiego, powołano klub katolicki „Emaus”, odsłonięto pomniki i tablice pamiątkowe upamiętniające ofiary represji stalinowskich oraz wybitnych Polaków, którzy mieszkali i pracowali w Petersburgu – Adama Mickiewicza i Tadeusza Kościuszkę. Od wiosny 1992 r. odbyło się kilka festiwali kultury polskiej. Zaczęła się ukazywać „Gazeta Petersburska”, wydano też pra-

³⁵ M. Borzęcka, *Polacy w Petersburgu*, „Wspólnota Polska” 1994, nr 3, s. 12-14.

³⁶ *Начало пути: полонийная пресса в Ленинграде-Санкт-Петербурге в 1991-1993 гг.* („Полонус”), Санкт-Петербург 2013.

cę zbiorową „Polacy w Petersburgu”. Przy udziale Polskiego Towarzystwa Historycznego zorganizowano m.in. międzynarodowe konferencje naukowe, takie jak *Adam Mickiewicz w historii Rosji, Polski i Europy* oraz *Polacy w Rosji: historia zesłania i deportacji*³⁷.

Kolejny znany działacz polonijny, Leon Piskorski (1930-2004), znawca historii Petersburga i północnej Rosji oraz historii Polaków w Petersburgu, w 1991 r. wszedł do grupy, która powołała drugą organizację polską w tym mieście – Związek Polaków, zarejestrowany jako Regionalna Organizacja Społeczna „Sankt Petersburski Związek Polaków”. W 1992 r. został jej wiceprzewodniczącym, a rok później przewodniczącym. W 1997 r. zaproponował, aby związkowi nadać imię bpa Antoniego Maleckiego (1861-1935), którego biografię opracował. Należał do współzałożycieli Polskiego Towarzystwa Historycznego w Petersburgu, które działało w latach 1993-2003³⁸.

Pierwsze stowarzyszenie polonijne na Syberii powstało w Irkucku. W czerwcu 1990 r. utworzono Polskie Stowarzyszenie Kulturalno-Oświatowe „Ogniwo”. W odrodzeniu organizacji czynny udział wziął prof. Bolesław Szostakowicz (1945-2015), który w latach 1996-2000 wszedł do jej zarządu, a w okresie 2005-2012 został jej wiceprezesem. To on za-

³⁷ J. Leoński, *Rozmowa z Rajmundem Piotrowskim*, [w:] *Polacy w Sankt Petersburgu*, zeb. i oprac. T. Konopielko, Sankt Petersburg 2012, s. 283-294.

³⁸ T. Rzepa, *Rozmowa z Leonem Piskorskim*, [w:] *Polacy w Sankt Petersburgu*, op.cit., s. 295-310.

proponował grupie inicjatywnej, aby organizacji nadać nazwę „Ogniwo” i tym samym nawiązać do polsko-litewskiego Stowarzyszenia „Ogniwo” działającego w Irkucku w latach 1906-1924³⁹.

W latach 90. XX w. na Syberii powstało 12 organizacji polonijnych, głównie w dużych miastach. Zdecydowana ich większość zajmuje się przede wszystkim oświatą i zachowaniem polskich tradycji. Najlepszą sytuację mają środowiska polonijne w miastach, w których znajdują się polskie placówki dyplomatyczne i konsularne. W Rosji to – oprócz Moskwy – Kaliningrad, Sankt Petersburg i Irkuck.

W 1989 r. grupa moskwičan pochodzenia polskiego postanowiła, za przykładem Polaków z Litwy i Białorusi, doprowadzić do odrodzenia Domu Polskiego w Moskwie. Jej przewodnicząca Halina Subotowicz-Romanowa potrafiła zjednoczyć nowe, odradzające się organizacje polonijne w Rosji.

Niestety, wszystkie próby czynione przez organizacje powstałe pod koniec lat 80. XX w., m.in. Dom Polski oraz Kongres Polaków w Rosji, w celu odzyskania praw do budynku należącego pierwotnie do moskiewskiego Domu Polskiego nie przyniosły skutku. Sprawa ta cały czas wraca do powsta-

³⁹ *Иркутская областная общественная организация Польская культурная автономия «Огниво»*, <https://kto-irkutsk.ru/news/20181122/irkutskaya-oblastnaya-obshhestvennaya-organizaciya-polskaya-kulturnaya-avtonomiya-ognivo/> [15.08.2021].

łego na początku XX w. sporu pomiędzy Kościołem i środowiskiem polskim o przynależność budynku Domu Polskiego i Biblioteki Polskiej⁴⁰.

⁴⁰ Na podstawie sprawozdania Domu Polskiego w Moskwie z 26.06.1996 r.

2. Struktury organizacyjne mniejszości polskiej w Federacji Rosyjskiej

2.1. Kongres Polaków w Rosji

W maju 1992 r. na I Zjeździe Organizacji Polonijnych w Moskwie z inicjatywy 10 lokalnych organizacji polonijnych został powołany Kongres Polaków w Rosji. Pięć lat później doszło do II Zjazdu, by w końcu na początku XXI w. (III Zjazd miał miejsce w 2003 r.) podjąć doniosłą w skutkach decyzję o stworzeniu Federalnej Polskiej Autonomii Narodowo-Kulturalnej „Kongres Polaków w Rosji”, w skład której weszły: Autonomia Narodowo-Kulturalna Polaków w Moskwie „Dom Polski”, Irkucka Obwodowa Organizacja Społeczna Polska Autonomia Kulturalna „Ogniwo”, Krasnojarska Re-

gionalna Autonomia Narodowo-Kulturalna „Dom Polski” oraz przedstawiciele regionalnych organizacji społecznych Polaków Abakanu, Barnaułu, Bijska, Władykaukazu, Wołgogradu, Władywostoku, Jekaterynburga, Kazania, Jarosławia, Kaliningradu, Krasnodaru, Mineralnych Wód, Nalczyka, Nowosybirsk, Orenburga, Permu, Penzy, Rostowa nad Donem, Petersburga, Samary, Smoleńska, Saratowa, Tomska, Togliatti, Tiumienia, Ufy, Ułan Ude, Usola Syberyjskiego i stanicy Anapskaja.

Od tamtego momentu do Kongresu Polaków w Rosji przyłączały się kolejne organizacje, których obecnie jest 55. Od początku aż do dziś Kongresowi przewodniczy Halina Subotowicz-Romanowa. Zgodnie z nową redakcją ustawy federal-

Fot. 4. Prezes OFPNKA „Kongres Polaków w Rosji”
Halina Subotowicz-Romanowa.
Źródło: zbiory własne autora.

nej *O autonomii narodowościowo-kulturalnej* oraz z decyzją Ministerstwa Rozwoju Regionalnego Federacji Rosyjskiej *O Radzie konsultacyjnej ds. Autonomii Narodowościowo-Kulturalnych przy Ministerstwie Rozwoju Regionalnego Federacji Rosyjskiej* prezes Halina Subotowicz-Romanowa jest również członkiem Rady Konsultacyjnej ds. Autonomii Narodowościowo-Kulturalnych przy Ministerstwie Rozwoju Regionalnego Federacji Rosyjskiej oraz Rad Konsultacyjnych przy Dumie Państwowej i Radzie Federacji.

Podstawowym celem Kongresu jest przetrwanie i rozwój rosyjskiej społeczności Polaków w FR poprzez ochronę jej interesów narodowych i kulturalnych, zachowanie tożsamości, języka ojczystego, kultury narodowej i edukacji w języku ojczystym.

By móc realizować ustalone przez regulamin cele, Kongres Polaków w Rosji w ogromnej mierze skupia się na historii i tradycji Polaków w Federacji, główną uwagę poświęcając kwestiom oświaty, kultury i edukacji. Kongresowi udało się zorganizować szereg konferencji naukowo-oświatowych, w które zaangażowały się instytucje naukowe i edukacyjne Federacji Rosyjskiej oraz Rzeczypospolitej Polskiej. Na miejsce spotkań wybrano nie tylko Moskwę, ale również Irkuck, Krasnodar, Orenburg czy Abakan. Można tu wymienić m.in. takie wydarzenia, jak Międzynarodowa Konferencja Naukowo-Praktyczna *Zaspokojenie potrzeb edukacyjnych Polaków w Rosji* (1994 r.), konferencja *Aktualne problemy i perspektywy ruchu polonijnego w Rosji* (Moskwa, 2000 r.), *Historia*

i współczesność Polaków na Kaukazie (Krasnodar, 2004 r.), Polska armia generała Władysława Andersa na ziemi orenburskiej (Orenburg, 2007 r.), 70. rocznica rozpoczęcia II wojny światowej: historia i jej interpretacje (Moskwa, 2009 r.) i inne.

Intensywne życie polonijne toczy się na szczeblu lokalnym. W regionalnych organizacjach Kongresu działają szkoły niedzielne, odbywają się kursy lub zajęcia fakultatywne z języka polskiego dla dzieci i dorosłych. W Moskwie i Abakanie funkcjonują centra metodyczne o znaczeniu regionalnym, których zadaniem jest opracowywanie materiałów dydaktycznych przy jednoczesnym podnoszeniu kwalifikacji nauczycieli języka polskiego.

Fot. 5. Wanda Seliwanowska, wieloletnia prezes Centrum Kulturalno-Oświatowego „Czerwone Maki”, podczas odsłonięcia pomnika upamiętniającego szlak bojowy polskiej armii generała Andersa w obwodzie orenburskim (2004 r.). Źródło: zbiory własne autora.

Zgłębianie historii Polski i Rosji stanowi jeden z głównych obszarów działalności Kongresu. Jego organizacje członkowskie regularnie uświetniają najważniejsze daty w historii obydwu krajów. W 1998 r. zorganizowano na przykład obchody 200-lecia urodzin Adama Mickiewicza w Moskwie, Petersburgu, Samarze, Saratowie, Jekaterynburgu, Tiumeniu, Orenburgu, Irkucku, Tomsku, Abakanie i innych miastach. Udział w uroczystościach wzięli nie tylko członkowie Polonii, ale także przedstawiciele innych organizacji narodowościowych. Rok jubileuszowy Fryderyka Chopina i Aleksandra Puszkina uczczono wieloma koncertami, wieczorami i wystawami.

Fot. 6. Fragment ekspozycji muzealnej poświęconej polskim osadnikom początku XX w. na południu Syberii (Chaskie Muzeum Krajoznawcze w Abakanie, 2005 r.). Źródło: zbiory własne autora.

W 1992 r. został nakręcony film dokumentalny zatytułowany *Pamięć i ból Katynia*, a w 2005 r. dokumentalny film-esej *Nie lękaj się! Modlę się o Ciebie!* poświęcony papieżowi Janowi Pawłowi II (w reżyserii Tamary Elżbiety Jakżyny).

Kongres Polaków w Rosji ogromny nacisk kładzie na badania i popularyzację polskiego dziedzictwa historyczno-kulturowego Rosji, wspierając poszukiwania i wprowadzenie do obrotu naukowego dokumentów archiwalnych i zbiorów bibliotecznych polskich organizacji XIX i XX w. Dzięki staraniom organizacji z Tomska, Moskwy, Petersburga, Orenburga, Ufy, Ułan Ude, Samary, Permu, Irkucka i Krasnodaru wydano zbiory artykułów i dokumentów poświęconych historii Polaków w Rosji. Należy do nich chociażby monograficzny zbiór w języku rosyjskim *Syberia w historii i kulturze narodu polskiego*, przygotowany przez FPANK „Kongres Polaków w Rosji” wspólnie z moskiewskim Domem Polskim.

Zdecydowana większość organizacji na początku swojej działalności posiadała swoje niskonakładowe wydawnictwa w języku polskim i rosyjskim. Oficjalny organ FPANK „Kongres Polaków w Rosji” to obecnie wydawane w Abakanie czasopismo „Rodacy”. We wszystkich organizacjach Kongresu działają zespoły folklorystyczne, w tym dziecięce. W Moskwie stworzono i oficjalnie zarejestrowano Polski Teatr w Moskwie (reżyser: Eugeniusz Ławreńczuk), który stale uczestniczy w kilku międzynarodowych festiwalach teatralnych. Teatr wystawia spektakle w języku polskim z udziałem zawodowych aktorów i amatorów.

Przez wszystkie lata swojej działalności Kongres niezmienne opowiada się za przywróceniem prawdy historycznej i rehabilitacją represjonowanych Polaków i ich potomków oraz dąży do upamiętnienia miejsc pamięci narodowej. W celu kształtowania państwowej polityki narodowościowej Rosji kierownictwo Kongresu Polaków w Rosji i jego regionalne organizacje aktywnie współdziałają z państwowymi instytucjami na poziomie centralnym i regionalnym, komitetami i komisjami Rady Federacji, Dumy Państwowej i odpowiednimi organami władzy na poziomie obwodowym i miejskim. Prezesi regionalnych organizacji są członkami rad konsultacyjnych do spraw polityki narodowościowej przy gubernatorach podmiotów Federacji.

FPANK „Kongres Polaków w Rosji” nawiązał owocną współpracę z organizacjami społecznymi Polski, w tym Stowarzyszeniem „Wspólnota Polska”, które udziela pomocy rosyjskim Polakom na poziomie edukacji, a także z Fundacją „Pomoc Polakom na Wschodzie” i Związkiem Harcerstwa Polskiego, razem z którym w przeciągu ostatnich lat zorganizowano kolonie wypoczynkowe dla dzieci i nastolatków w Moskwie, Ułan Ude, Orenburgu, Tomsku i Abakanie.

Kongres Polaków w Rosji jest członkiem Rady Polonii Świata i Europejskiej Unii Wspólnot Polonijnych; poczynając od 1998 r., przedstawiciele Kongresu biorą czynny udział we wszystkich światowych zjazdach Polonii.

Pierwszego grudnia 2007 r. na IV Zjeździe Kongresu Polaków w Rosji w poczet członków zostały przyjęte 4 nowe

regionalne organizacje z Kurska, Petrozawodzka, Omska i Piatigorska. Kongres rozpatrzył kwestie związane z aktywizacją pracy z młodzieżą, utworzeniem jednolitego programu szkoleniowo-metodycznego dla szkół niedzielnych, kursów i zajęć fakultatywnych oraz wyznaczył plan badań naukowych i konferencji na temat historii Polaków w Rosji na najbliższe pięciolecie. Uczestnicy zjazdu poddali również pod dyskusję problem zwiększenia zakresu współpracy z innymi narodowościowo-kulturowymi organizacjami Rosji oraz zwiększenia roli polonijnych organizacji w dziele rozwoju przyjaznych stosunków rosyjsko-polskich. Następny zjazd miał miejsce w 2012 r. – był to V Zjazd, a w 2013 r. – VI Zjazd Nadzwyczajny. Wtedy wprowadzono poprawki w statucie i uzupełnienie w nazwie na początku, dodano słowa – Ogólnorosyjska Organizacja Społeczna Federalna Polska Narodowo-Kulturalna Autonomia „Kongres Polaków w Rosji” – był to wymóg Ministerstwa Sprawiedliwości FR. Wtedy również wprowadzono do statutu organizacji Radę Koordynacyjną. Do Rady należą wszyscy prezesi autonomii i stowarzyszeń polonijnych.

W 2018 r. odbył się VII Zjazd OFPNKA „Kongres Polaków w Rosji”. Wśród priorytetów działalności po VII Zjeździe organizacji warto wyodrębnić takie, jak: udział w pracach nad ustawodawstwem mniejszości narodowościowych w RF; działalność kulturalna; oświata polonijna (szkółki polonijne, katedry polonistyczne na uniwersytetach, coroczne Dyktando Polskie w Moskwie i w regionach); opieka nad miejscami

Fot. 7. Przedstawiciele Polonii rosyjskiej na V Światowym Zjeździe Polonii i Polaków z Zagranicy (20-23.09.2018 r.).
Źródło: zbiory własne autora.

polskiej pamięci narodowej; praca z młodzieżą; odzyskiwanie kościołów; promocja spraw polskich i Polski wśród społeczności naszego zamieszkania; organizowanie Igrzysk Polonijnych w Karelii i Sankt Petersburgu⁴¹.

2.2. Związek Organizacji Polskich „Jedność”⁴²

Związek ten jest organizacją polonijną z prawem działania na terenie całej Federacji Rosyjskiej. Założeniem organiza-

⁴¹ Na podstawie sprawozdania Prezes OFPNKA „Kongres Polaków w Rosji” Haliny Subotowicz-Romanowej z dnia 26.08.2021 r.

⁴² Na podstawie informacji sporządzonej przez dra Aleksandra Sielickiego, Prezesa Związku Organizacji Polskich „Jedność”, Krasnodar, 11.11.2018 r.

torów Związku było to, że po zmianie przepisów prawnych w 2014 r. zdecydowana większość organizacji polonijnych pozostawała rozproszona i nie posiadała wspólnej reprezentacji, która aktywnie podejmowałaby działania służące środowiskom polskim i Polakom w Federacji Rosyjskiej. Założyciele Związku traktują obecną sytuację prawną w taki sposób, że od 2014 r. do jedynej organizacji mogącej działać na terenie całej Federacji Rosyjskiej – Kongresu Polaków w Rosji – zgodnie z prawem należą tylko organizacje społeczne zarejestrowane jako tzw. autonomie.

Podstawowym celem powołania Związku Organizacji Polskich „Jedność” jest przede wszystkim ożywienie ruchu polonijnego w Federacji Rosyjskiej oraz aktywniejsza integracja programowa możliwie największej liczby organizacji polonijnych, a także ewentualnych wyłonionych w środowisku polonijnym grup występujących z określoną inicjatywą.

Zgodnie z zarejestrowanym statutem podstawowymi celami Związku Organizacji Polskich „Jedność” są: promocja kultury polskiej, w tym: popularyzacja i nauczanie języka polskiego, popularyzacja oraz pielęgnacja polskich tradycji narodowych i kulturowych; rozwój współpracy z instytucjami i organizacjami w Rzeczypospolitej Polskiej; organizacja różnorodnych imprez kulturalnych, które sprzyjają integracji osób pochodzenia polskiego; wyszukiwanie oraz popularyzacja zabytków historii i kultury polskiej, obiektów polskiego dziedzictwa narodowego, miejsc pamiątkowych, związanych z działalnością i historią Polaków; aktywizacja

oraz współpraca polonijnych ośrodków kulturalnych i naukowych w Federacji Rosyjskiej; nawiązywanie kontaktów oraz współpracy tych ośrodków z organizacjami w Polsce; obrona praw oraz interesów gospodarczych Polonii i Polaków zamieszkających w Federacji Rosyjskiej.

Emblematem Związku Organizacji Polskich „Jedność” jest orzeł ze sztandaru Czwartej Dywizji Strzelców Polskich gen. Lucjana Żeligowskiego – jedynej polskiej formacji wojskowej na południu Rosji, która 100 lat temu – w 1918 roku – powróciła ze sztandarem i orężem w ręku do odradzającej się Rzeczypospolitej.

Członkami-założycielami Związku Organizacji Polskich „Jedność” są: Krasnodarska Organizacja Regionalna Polskie Centrum Narodowo-Kulturalne „Jedność” i Rostowska Organizacja Miejska Narodowo-Kulturalna Autonomia „Związek Polaków Donu”.

2.3. Organizacje polonijne w syberyjskiej części Federacji Rosyjskiej

Do syberyjskich organizacji polonijnych należą aktualnie działające organizacje Irkuckiego Okręgu Konsularnego. Największe z nich to:

1. Kulturalno-Narodowa Organizacja Społeczna „Polonia” w Abakanie (Republika Chakasji)

Została założona w październiku 1993 r. i oficjalnie zarejestrowana na podstawie zgłoszonego statutu przez Ministerstwo

Sprawiedliwości Republiki Chakasji 4 stycznia 1994 r. jako Kulturalno-Narodowe Stowarzyszenie „Polonia” miasta Abakanu. W związku z tym, że działalność organizacji rozszerzyła się na teren całej republiki i że 14 kwietnia 1997 r. przyjęto nowy statut, nazwa organizacji została zmieniona na: Kulturalno-Narodowa Organizacja Społeczna „Polonia” Republiki Chakasji.

Organizacja została założona w celu rozwoju narodowej świadomości obywateli rosyjskich polskiego pochodzenia, zachowania i rozwoju języka polskiego i kultury, polskich tradycji narodowych, umocnienia różnorodnych kontaktów Polaków z Rzeczpospolitą Polską oraz z innymi stowarzyszeniami polonijnymi za granicą.

Fot. 8. Uczniowie Szkoły Języka i Kultury Polskiej w Abakanie z nauczycielką Heleną Iwanową (2003 r.). Źródło: zbiory własne autora.

Pierwszym prezesem Zarządu w roku 1993 był student Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Abakanie, a obecnie doktor habilitowany nauk humanistycznych, historyk Sergiusz Leończyk. Pełnił tę funkcję przez 4 kadencje. Aktualnie jest wiceprezesem organizacji. W latach 2012-2020 prezesem Zarządu była Helena Władimirowa, obecnie – Marina Kożewnikowa.

W 2020 r. „Polonia” zrzeszała ponad 250 członków. Organizacja posiada 3 terenowe oddziały: w Abakanie, Znamience i Sajanogorsku.

Członkami organizacji są w większości ludzie młodzi, co jest pewnym ewenementem wśród organizacji mniejszości narodowych. Średnia wieku członków wynosi 33 lata. Orga-

Fot. 9. Polska msza w domu modlitwy chrześcijan-baptystów (wieś Znamienka, Republika Chakasji, 2004 r.).
Źródło: zbiory własne autora.

nizacja zrzesza potomków przymusowych i dobrowolnych osadników z początków XX w., którzy przybyli na tereny południowej Syberii, w odróżnieniu od innych części Syberii, gdzie dominowali zesłańcy. W związku z tym Polakom na tych terenach udało się lepiej zachować kulturę polską i język. Przykładem są rozwijające się obecnie polskie wioski Znamienka i Aleksandrówka, zamieszkałe przez potomków Mazurów.

Od początku powstania organizacja „Polonia” w Chakasji jest członkiem Kongresu Polaków w Rosji. Jest ona aktywną organizacją polonijną zarówno w republice, jak i w regionie syberyjskim. Od roku 1999 jest członkiem Społecznej Izby Organizacji Pozarządowych Chakasji, aktywnie bierze udział w życiu kulturalnym regionu. Organizacja od 24 lat wydaje kwartalnik polonijny „Rodacy” – syberyjskie pismo Kongresu Polaków w Rosji (oficjalny organ OFPANK „Kongres Polaków w Rosji”), prowadzi też stronę internetową www.rodacynasyberii.pl⁴³.

2. Barnaulska Miejska Organizacja Społeczna „Dom Polski” w Barnaule (Kraj Ałtajski)

Została założona w 2009 r. przez mieszkańców Barnaulu polskiego pochodzenia na czele z Władysławem Bubnowiczem, który jeszcze w 1994 r. zorganizował Centrum Kultury Polskiej w tym mieście i był jego pierwszym prezesem. Centrum

⁴³ Organizacja „Polonia” w Chakasji. Początki i struktura, <http://www.rodacynasyberii.pl/teksty/1/o-nas/4903/1/o-stowarzyszeniu> [30.08.2021].

prowadziło wówczas ożywioną działalność, ale z nieznanych powodów jego życie stopniowo zamarło. W 2009 r. mieszkający tam Polacy zjednoczyli się ponownie, a działalność organizacji wskutek aktywności jej członków wykroczyła poza zasięg miasta i w 2013 r. doszło do oficjalnej zmiany nazwy organizacji. Teraz jest to Altajska Regionalna Kulturalno-Oświatowa Organizacja Społeczna „Dom Polski”, której prezesem jest od 2009 r. Wanda Jarmolińska.

Cele i zadania organizacji to: 1) nauka języka polskiego, zapoznanie się z polskimi tradycjami, historią i kulturą, ich popularyzacja w Barnaule i Altaju, organizowanie imprez kulturalnych – polskich świąt, festiwali, koncertów polskiej muzyki itp.; 2) kierunek historyczno-archiwalny: pomoc w poszukiwaniu dokumentów potwierdzających polskie pochodzenie, polskich krewnych itp.; 3) praca z młodzieżą polskiego pochodzenia i sympatyzującą z Polską, wsparcie dla młodych ludzi, którzy chcieliby zdobyć wykształcenie w Polsce; 4) współpraca ze społecznymi, kulturalnymi, naukowymi organizacjami i instytucjami z Polski⁴⁴.

3. Polska Autonomia Kulturalna „Ogniwo” w Irkucku (Obwód Irkucki)

Pierwszego czerwca 1990 r. w Irkucku powstało Polskie Stowarzyszenie Kulturalno-Oświatowe (PSKO) „Ogniwo”. Dzie-

⁴⁴ *Miejska Organizacja Społeczna „Dom Polski”*, <https://pl.poloniam-altaj.ru/ob-organizacji> [30.08.2021].

sięć lat później, 6 września 2000 r., zostało przekształcone w Polską Autonomię Kulturalną (PKA) „Ogniwo”.

W ciągu 30 lat swego istnienia PSKO/PKA „Ogniwo” mogło poszczycić się wieloma osiągnięciami. Wystarczy tu wymienić: setki przemówień i wystąpień w środowisku oraz w społeczności regionu i poza jego granicami, ośmiokrotne obchody Dni Kultury Polskiej w Obwodzie Irkuckim i dwukrotne obchody Dni Kultury Obwodu Irkuckiego w Polsce, międzynarodowe konferencje naukowe i sympozja, różnorodne imprezy tematyczne i wieczory literacko-muzyczne, działalność koncertową i udział zespołów wokально-tanecznych „Ogniwa” w festiwalach w Polsce i Rosji, szeroką działalność archiwalno-historyczną, naukową, szkolną i wydawniczą, uczestnictwo w programie wizytowania obwodu irkuckiego przez przedstawicieli najwyższych władz państwowych i społecznych RP oraz bliskie kontakty ze środowiskami masowego przekazu w Rosji i poza jej granicami⁴⁵.

Szczegółowy wkład w założenie organizacji i jej funkcjonowanie wniósł prof. Uniwersytetu Irkuckiego Bolesław Szostakowicz (1945-2015). W maju 1991 r. stowarzyszenie przy aktywnym udziale Szostakowicza przygotowało pierwsze w Irkucku międzynarodowe sympozjum *Polacy na Syberii*. W maju 1992 r. delegacja „Ogniwa” uczestniczyła w pierwszym założycielskim Kongresie Polaków w Rosji. Szostako-

⁴⁵ *Иркутская областная общественная организация, op.cit.*

Fot. 10. Chór polonijny „Ogniwo” z Irkucka (2009 r.). Źródło: zbiory własne autora.

wicz wszedł w skład prezydium i został przewodniczącym komisji naukowej.

We wrześniu 1997 r. w Irkucku przy udziale ambasadora RP Andrzeja Załuckiego odsłonięto tablicę pamiątkową ku czci Benedykta Dybowskiego, a jedną z ulic w mieście nazwano jego imieniem. Swoją aktywnością popularyzatorską Szostakowicz przyczynił się do odkrycia zapomnianych kart historii Polaków na Syberii, w tym dotyczących powstania zabajkalskiego z 1866 r. Odnalazł miejsce kaźni przywódców zrywu w miejscowości Miszycha i przez kilka lat próbował przekonać władze miasta o konieczności jego upamiętnienia, ale pogorszenie stosunków polsko-rosyjskich pokrzyżowało te plany. We wrześniu 2000 r. w ramach obchodów 10-lecia

„Ogniwa” zorganizował międzynarodową konferencję *Syberyjsko-polska historia i współczesność: aktualne kwestie*. Wzięło w niej udział ponad 90 badaczy z Rosji, Polski i Kazachstanu. We wrześniu 2004 r. w Irkucku odbyło się międzynarodowe sympozjum *Polonia na Syberii, Rosji i na świecie. Problemy badawcze*, a w kwietniu 2008 r. międzynarodowa konferencja *Polacy – badacze Syberii*. W 2009 r. profesor Szostakowicz należał do inicjatorów serii wydawniczej „Biblioteka Polsko-Syberyjska”, która wciąż jest kontynuowana.

W dniach 16-26 września 2011 r. w miejskiej sali wystawowej przygotowano ekspozycję historyczną *Polacy w Irkucku*. Bolesław Szostakowicz był organizatorem licznych konferencji nt. Polaków na Syberii, które odbyły się w wielu

Fot. 11. Profesor Bolesław Szostakowicz (2011 r.). Źródło: zbiory własne autora.

ośrodkach naukowych Rosji i Polski. Był uznawany za niekwestionowany autorytet w tej dziedzinie⁴⁶.

4. Organizacja Społeczna Krasnojarska Regionalna Narodowo-Kulturalna Autonomia „Dom Polski” w Krasnojarsku (Kraj Krasnojarski)

Została założona w 1997 r. na bazie organizacji społecznej, która łączyła Polaków Kraju Krasnojarskiego, poczynając od 1991 r. Obecnie ten syberyjski region zamieszkuje około 3 tys. Polaków, a w samym Krasnojarsku – ponad 1 tys. osób. Głównym celem organizacji jest odrodzenie polskich tradycji, języka i historii. Głównymi kierunkami pracy są: działania historyczne i archiwalne, kulturalno-oświatowe, wydawnicze oraz edukacyjne. Prezesem Krasnojarskiej Regionalnej Narodowo-Kulturalnej Autonomii „Dom Polski” jest Danił Gorbaczow⁴⁷.

5. Krasnojarska Regionalna Polska Narodowo-Kulturalna Organizacja Społeczna „Polonia Minusińska” w Minusińsku (Kraj Krasnojarski)

Została założona przez znaną działaczkę polonijną, śp. Olgę Temerową-Szumilas. Obecny prezesem jest Elżbieta Laskowska. Organizacja w Minusińsku prowadzi szkołkę

⁴⁶ E. Kamińska, *Wspomnienie o Profesorze Bolesławie Szostakowiczu (1945-2015)*, „Wrocławskie Studia Wschodnie” 2015, nr 19, s. 335-337.

⁴⁷ Informacja „Domu Polskiego w Krasnojarsku” z dnia 20.08.2021.

sobotnio-niedzielną, a także zajmuje się działalnością badawczą i muzealną. W jej ramach istnieją dwa zespoły: dziecięcy „Wesołe obcasiki” i zespół wokalny „Czerwone Jagody”.

Organizacja polonijna w Minusińsku ma swoje oddziały w miejscowościach Karatuzskoję, Mała Minusa i Szuszenskoje. Od 2000 r. w eterze Radia Minusińsk 2 razy w tygodniu emitowane są audycje polonijnego radia „Rodacy – Polonia Minusińska” (wersja internetowa na www.rodacynasyberii.pl)⁴⁸.

6. Kulturalno-Oświatowe Stowarzyszenie „Dom Polski” w Nowosybirsku (obwód nowosybirski)

Historia Domu Polskiego w Nowosybirsku zaczyna się w 1991 r., jednak początki jego działalności przypadają już na lata 70. XX w. W 1979 r. w nowosybirskim Domu Przyjaźni powstał pierwszy Oddział Towarzystwa Przyjaźni Radziecko-Polskiej. W obwodowej Bibliotece Naukowej Natalia Łopatina założyła koło języka polskiego, a w kościele Irena Chrulowa zaczęła zrzeszać polską społeczność. Po oficjalnej rejestracji w 1991 r. członkowie stowarzyszenia otrzymali możliwość organizacji imprez kulturalnych w Teatrze Komedii Muzycznej, Domu Aktora, Domu Oficerów, a później w Centrum Kultur i Literatur Narodowych. Śmierć Ireny Chrulowej była ogromną stratą dla instytucji. Kilku aktyw-

⁴⁸ O organizacji. *Minusińsk*, <http://www.rodacynasyberii.pl/teksty/1/o-nas/17/1/o-organizacji> [30.08.2021].

nych członków stowarzyszenia w tym samym czasie przeniosło się do innych regionów Rosji. To wszystko doprowadziło do zaniku działalności organizacji, ale po roku 2000 nowy prezes Konstanty Iwanowski wznowił proces jednoczenia Polonii nowosybirskiej. Od 2011 r. Dom Polski, którego prezesem była Ludmiła Duplińska, rozpoczął organizację imprez kulturalnych nie tylko na poziomie stowarzyszenia, ale również w regionie. Od 2014 r. prezesem w Nowosybirsku jest Zofia Judanowa. Działalność tego ośrodka skupiona jest na nauczaniu języka polskiego wśród dorosłych i popularyzacji polskiej kultury, historii, literatury i kina⁴⁹.

7. Omska Regionalna Społeczna Organizacja Polskie Kulturalno-Oświatowe Centrum „Rodzina” w Omsku (obwód omski)

Polskie Kulturalno-Oświatowe Centrum „Rodzina” działa już ponad 15 lat. Organizacja liczy około 200 członków – Polaków oraz osób pochodzenia polskiego mieszkających w centrum obwodu – mieście Omsk – jak i osoby z innych miast (Tary, Kalaczyńska, Isik-Kula) oraz wsi, które pielęgnują polską kulturę. W mieście Tara oraz w większych miastach – Azo- wie i Muromcewie – działają filie tej organizacji polonijnej. Prezesem jest Walentyna Szmakowa⁵⁰.

⁴⁹ *Dom-Polski-w-Nowosybirsku*, <http://bazapolonii.wspolnotapolska.org.pl/organizacja/67622/> [30.05.2021].

⁵⁰ *Омская Rodzina*, <http://www.rodacynasyberii.pl/teksty/3/artykuły/4920/1/polo-nia-syberyjska-1989---2015> [30.05.2021].

8. Autonomia Narodowo-Kulturalna Polaków Miasta Tomsk „Tomska Polonia” w Tomsku

W mieście tym istnieją obecnie 2 organizacje polonijne założone na bazie wcześniej działającego „Białego Orła” (prezes: Wasyl Haniewicz). Oprócz Autonomii „Tomska Polonia” (prezes: Aleksandra Guziejewa) działa „Dom Polski” (prezes Rady organizacji: Nina Moisejenko).

Autonomia Narodowo-Kulturalna Polaków Miasta Tomsk „Tomska Polonia” została założona 14 czerwca 2003 r., a zarejestrowana 11 października tego samego roku. Celem jej działalności jest zjednoczenie polskiej diaspory miasta Tomsk, ochrona jej interesów narodowościowych i kulturowych, tożsamości, języka polskiego i kultury, a także stworzenie możliwości edukacji w języku ojczystym.

Pierwszym prezesem Autonomii był Aleksander Frenowski, deputowany Dumy Państwowej Obwodu Tomskiego. Następnie, 10 grudnia 2005 r., prezesem została Aleksandra Guziejewa (Kamińska), doktor nauk pedagogicznych, dziekan Wydziału Filologii Tomskiego Uniwersytetu Państwowego, nauczyciel języka polskiego, kierowniczka Centrum Polskiego w Tomskim Uniwersytecie Państwowym. W 2012 r. Aleksandra Guziejewa została ponownie wybrana prezesem Autonomii i pełni swoje obowiązki do dziś. Wiceprezesem organizacji jest Wasyl Haniewicz⁵¹.

⁵¹ *Organizacje lokalne*, <http://www.rodacynasyberii.pl/organizacje-lokalne/6/> [30.05.2021].

Fot. 12. Pomnik upamiętniający polskie ofiary represji stalinowskich w Tomsku. Źródło: zbiory własne autora.

9. Miejskowa społeczna organizacja Narodowo-Kulturalna Autonomia Polaków Miasta Ułan Ude „Nadzieja” w Ułan Ude (Republika Buriacji)

Organizacja zrzesza Polaków i osoby polskiego pochodzenia. Powołana została 19 marca 1993 r. Jej pierwsza nazwa brzmiała: Organizacja Społeczna Republiki Buriackiej – Towarzystwo Kultury Polskiej „Nadzieja”; w 2005 r., po przerejestrowaniu instytucja otrzymała obecną nazwę. Założycielem i pomysłodawcą utworzenia „Nadziei” był Wacław Sokołowski, który wraz z popierającymi go osobami zapoczątkował starania o odrodzenie świadomości narodowej wśród Polaków zamieszkujących Buriację. Od 2006 do 2014 r. przewod-

niczącą organizacji „Nadzieja” była Maria Iwanowa, obecnie jest nią Olga Gołowina⁵².

W działalności organizacji „Nadzieja” można wyodrębnić kilka głównych kierunków, które w pełni odzwierciedlają jej cele i zadania statutowe. Niewątpliwie jednym z najważniejszych jest nauczanie języka polskiego, kultury i historii Polski. Na początkowym etapie funkcjonowania polskiej szkoły niedzielnej pierwszą nauczycielką języka polskiego, Inna Aleksandrowa, zorganizowała dwie grupy uczniów języka polskiego: pierwszą dla dzieci, drugą dla dorosłych. W 1996 r., na zaproszenie Państwowego Uniwersytetu w Buriacji i Stowarzyszenia Kultury Polskiej „Nadzieja” do pracy przyjechał pierwszy nauczyciel z Polski – Maciej Krasuski. W szkole niedzielnej udzielali się aktywnie również inni polscy nauczyciele – Joanna Szeligowska, Barbara Kaczmarczyk, Magdalena Kalinowska i Karolina Tomaszewska – którzy zrealizowali w ramach działalności szkoły szereg istotnych projektów. Ostatnią nauczycielką pracującą w szkole była Joanna Panasiuk. Absolwenci mogą studiować na polskich uczelniach i kontynuować naukę w Polsce. Po ukończeniu studiów wielu z nich dostaje się na studia doktoranckie i pracuje nad rozprawami doktorskimi⁵³.

⁵² J.W. Siemionow, *Polacy w Buriacji – historia i współczesność*, „Niepodległość i Pamięć” 2015, nr 2 (50), s. 184-185.

⁵³ Ibidem, s. 185-186.

Fot. 13. Msza przy pomniku poległych powstańców powstania zabajkalskiego w 1866 r., Miszycha, Republika Buriacji. Źródło: zbiory własne autora.

Przy szkole działa biblioteka, która została wyposażona już na początku powstania organizacji. W chwili obecnej liczba podręczników, literatury metodycznej, naukowej i pięknej w języku polskim i rosyjskim wynosi prawie 2000 egzemplarzy. Jednym z kierunków działalności edukacyjnej „Nadziei” jest organizowanie i prowadzenie letnich szkół języka i kultury polskiej w okolicach Bajkału.

Drugim kierunkiem działań tej organizacji stanowi badanie historii Polaków w Buriacji. Od początku celem działania organizacji było dokumentowanie historii i obecnego sta-

nu polskiej diaspory na obszarze Buriacji. W 1996 r. wydano pierwszą część almanachu *Polacy w Buriacji*. W publikacji są zamieszczane materiały przedstawiające główne zagadnienia historii powstawania polskiej diaspory na tym obszarze. Szczególną uwagę autorzy poświęcają zachowaniu losów zwykłych polskich rodzin w Buriacji. W 2012 r. został wydany 7. tom książki i obecnie w przygotowaniu jest kolejny. Badanie historii Polaków na tamtych terenach jest ściśle związane z zachowaniem miejsc, w których przebywali znani Polacy w Buriacji⁵⁴.

⁵⁴ Ibidem, s. 188-190.

3. Podstawowe kierunki działalności organizacji polonijnych w Federacji Rosyjskiej

3.1. Szkolnictwo polonijne w Federacji Rosyjskiej w latach 1991-2021⁵⁵

Podstawowym kierunkiem działalności Kongresu Polaków w Rosji stała się oświata oraz nauczanie języka polskiego dzieci, młodzieży i dorosłych. Według danych statystycznych tylko 15% osób polskiego pochodzenia posługiwało się językiem polskim. Organizacje nie posiadały ani pomieszczeń, ani podręczników, ani programów, jedynie wielki entuzjazm

⁵⁵ Na podstawie sprawozdania Komisji oświatowej OFPNKA „Kongres Polaków w Rosji”, sierpień 2021.

i potrzebę odrodzenia polskości. Zajęcia odbywały się w Domach Twórczości, klubach, szkołach ogólnokształcących i w prywatnych domach. Pierwszymi nauczycielami byli prezesi lub osoby bez przygotowania pedagogicznego, często znający język polski na niskim poziomie. Brak podręczników, programów metodycznych, praca bez wynagrodzenia – to wszystko nie zniechęcało ludzi do działania. W wielu organizacjach, szczególnie na Syberii, nauczanie języka polskiego i kultury prowadziły siostry zakonne z Polski, które przyjechały na posługę do parafii rzymskokatolickich. Warto nadmienić, iż to polonijne organizacje w latach 90. XX w. odzyskiwały w swych miejscowościach rzymskokatolickie kościoły i odradzały polskie wspólnoty kościelne.

Kongres Polaków w Rosji i jego Komisja Oświatowa w trosce o odrodzenie tożsamości polskiej, tradycji i języka prowadzi szeroko zakrojoną działalność edukacyjną zgodnie z celami statutowymi i wytycznymi wypracowanymi wspólnie na dorocznych naradach prezesów. Wyrazem tej działalności są: organizowane coroczne kursy metodyczne dla nauczycieli pracujących w szkołkach polonijnych, organizowane w Moskwie, Abakanie i Sankt Petersburgu, prowadzone przez wykładowców z Polonijnego Centrum Nauczycielskiego w Lublinie, konferencje oświatowe w celu zapoznania się ze stanem oświaty polonijnej i wypracowanie odpowiednich zaleceń oraz rozwiązań wdrażanych w szkołach polskich w Rosji (organizowane przez Kongres w latach 1994, 1998, 2005 oraz 2008), liczne konferencje hi-

historyczne przygotowywane przez polonijne stowarzyszenia w regionach i publikacje materiałów o losach Polaków w Rosji. Istotnym punktem są też wyjazdy nauczycieli polonijnych na kursy metodyczne i staże do Polski oraz pozyskanie środków w Ministerstwie Oświaty i Nauki FR na wydanie w 1996 r. podręcznika *Język polski w szkole*, opracowanego przez Olę Szapkiną, Natalię Ananiewą i Wiktorię Tichomirową, z którego korzystają szkoły polonijne w Rosji, Białorusi i Ukrainie.

Naczelnym celem działalności w zakresie oświaty jest wszechstronna działalność na rzecz podtrzymania i umacniania więzi z językiem polskim, historią i kulturą oraz kształcenie młodych osób polskiego pochodzenia świadomych swej polskiej przynależności kulturowej i dumnych ze swoich korzeni. Cele realizowane są poprzez:

- nauczanie języka polskiego, historii (z próbą porównania z historią Rosji), geografii Polski;
- zapewnienie możliwości posługiwania się językiem polskim;
- przygotowanie młodzieży na wyższe studia w Polsce poprzez organizację dla kandydatów uzupełniających kursów przygotowawczych;
- wyposażenie uczniów w wiedzę o Polsce, jej historii i kulturze w celu propagowania jej w środowiskach swego zamieszkania;
- pielęgnowanie w rodzinach tradycji, języka polskiego i wiary;

- przygotowanie dyktanda z języka polskiego ku pamięci Krystyny Bochenek, organizowanego w polonijnych stowarzyszeniach, a następnie w kolejnej turze w Moskwie;
- udział młodego pokolenia w przygotowanie imprez polonijnych, tematycznych konferencji, odczytów, olimpiad „Wiedza o Polsce”;
- opieka, organizowanie wycieczek i upamiętnianie miejsc pamięci związanych z historią Polaków;
- prowadzenie zajęć w muzeach polonijnych w Tiumentiu, Abakanie czy Buzułuku;
- udział zespołów młodzieżowych w festiwalach ludowych w celu propagowania polskiej kultury, kuchni i tradycji;
- pozyskiwanie i angażowanie młodzieży do udziału w zespołach polonijnych i teatrzykach;
- zachęcanie do przygotowania referatów w języku polskim na konferencje młodzieżowe;
- stosowanie różnych zachęt do nauki języka polskiego, w tym wyjazdy do Polski na letnie kolonie;
- fundowanie stypendiów dla udzielającej się w Polsce młodzieży studiującej w Rosji przez Fundację „Semper Polonia”;
- prowadzenie letnich szkół języka polskiego dla młodzieży, organizowanych regionalnie dla syberyjskiej części Rosji w Ułan Ude, w Abakanie, wcześniej

w Tomsku, a dla europejskiej części w Moskwie i w obwodzie orenburskim.

Ważnym elementem pracy Kongresu jest współpraca ze szkołami partnerskimi w Polsce, niestety obecnie prowadzona jest wyłącznie przez pojedyncze stowarzyszenia. Dla młodzieży dużą motywacją do nauki języka polskiego były wyjazdy na kolonie do Polski, które pozwalały też na bezpośrednie poznanie kraju. Obecnie od 7 lat młodzież polonijna z Rosji ma takie możliwości dosyć rzadko – nie organizuje się już wyjazdów kolonijnych, które wcześniej przygotowywały konsulatory RP.

Pomiędzy Polską i Rosją zostały podpisane umowy bilateralne regulujące kwestie funkcjonowania mniejszości polskiej w Federacji Rosyjskiej, m.in. traktat między

Fot. 14. Uczniowie szkoły polonijnej w Czerniachowsku (obwód kaliningradzki) podczas Forum Polonijnego (październik 2019 r.). Źródło: zbiory własne autora.

Rzeczpospolitą Polską a Federacją Rosyjską o przyjaznej i dobrosąsiedzkiej współpracy zawarty 22 maja 1992 r. oraz porozumienie pomiędzy Ministerstwem Edukacji Narodowej Rzeczypospolitej Polski i Ministerstwem Oświaty i Nauki Federacji Rosyjskiej o współpracy w dziedzinie oświaty, podpisane 28 listopada 2005 r. Dzięki współpracy obu państw pojawiła się również możliwość sprowadzenia nauczycieli z Polski. Pierwsi z nich, kierowani do organizacji przez Centralny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli w Warszawie, przyjechali do Tomska z dojazdem do polskiej wsi Biełostok (Białystok) na Syberii oraz dalekiej polskiej wsi Wierszyna pod Irkuckiem. W 2004 r. w organizacjach polonijnych w Rosji pracowało 21 nauczycieli z Polski, w 2011 r. już 11 osób, natomiast od 2021 r. zostało tam 9 nauczycieli. Ich praca jest nieoceniona – to nie tylko nauczanie języka polskiego dzieci, młodzieży i dorosłych, lecz również pomoc w działalności polonijnej, przygotowaniu imprez, olimpiad, konkursów czy redagowaniu polonijnych gazet. Nauczyciele z Polski nie mają łatwych warunków życia – czeka ich rozłąka z rodziną, trudne warunki klimatyczne i bytowe. Podstawową przyczyną zmniejszenia liczby osób chcących pracować dla Polonii w ostatnich latach stało się wprowadzenie zaostrzonych procedur i zasad stosowanych przez Główny Urząd ds. Migracji przy MSW Federacji Rosyjskiej wobec cudzoziemców na uzyskanie zezwolenia na pracę i pobyt oraz wizy pracowniczej. Organizacje polonijne często nie są w stanie sprostać tym wymogom z racji konieczności przygotowania

gigantycznej liczby dokumentów i przez wielodniowe stanie w kolejkach w urzędach.

Stowarzyszenie „Wspólnota Polska”, Fundacja „Pomoc Polakom na Wschodzie”, Fundacja „Semper Polonia” oraz placówki konsularne RP w Rosji udzielają wsparcia i pomocy w wyposażeniu polonijnych szkół w Rosji, przeprowadzeniu remontów pomieszczeń szkoleniowych, wyposażeniu ich w książki, organizowaniu kursów dla młodzieży i nauczycieli, kolonii dla dzieci w Polsce oraz w organizowaniu letnich szkół języka polskiego.

Skutecznym sposobem zainteresowania środowisk polonijnych nauką języka polskiego stało się coroczne dyktando

Fot. 15. Absolwenci klasy polskiej w Szkole Średniej w Znamieniu w Republice Chakasji (czerwiec 2008 r.). Źródło: zbiory własne autora.

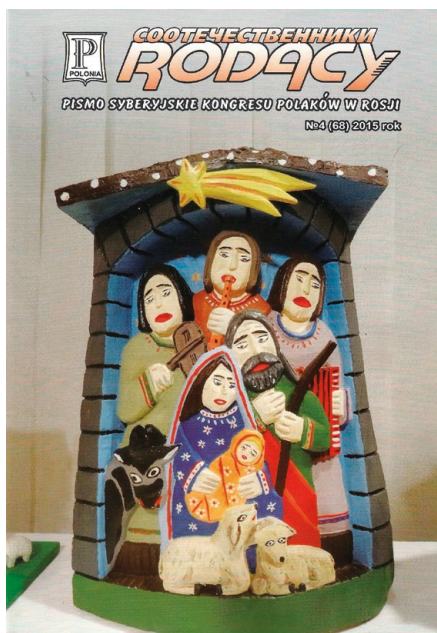
z języka polskiego (pierwsze – Dyktando imienia Krystyny Bochenek – zostało przeprowadzone w grudniu 2010 r. przez moskiewską organizację Dom Polski). W 2019 r. przeprowadzone zostało IX Ogólnorosyjskie Dyktando z Języka Polskiego, które prowadzono wspólnie z RGGU – Rosyjskim Państwowym Uniwersytetem Humanistycznym (przed 1917 r. – Wolnym Uniwersytetem Alfonsa Szaniawskiego). W październiku 2021 r. odbędzie się już X edycja tego wydarzenia.

3.2. Media polonijne w Federacji Rosyjskiej

Obecnie w polonijnej przestrzeni medialnej Rosji działają cztery pisma polonijne – „Rodacy” (Abakan), „Gazeta Petersburska” (Sankt Petersburg), „Pierwsze Kroki” (Ułan Ude) i „Wiadomości Polskie” (Krasnodar).

Jedno z nich – kwartalnik „Rodacy” – stało się polonijnym pismem o zasięgu ogólnorosyjskim (jako oficjalny organ FPANK „Kongresu Polaków w Rosji”). W 2015 r. badania ankietowe przeprowadzone przez medioznawców wśród przedstawicieli polonijnych organizacji FR wskazały czasopismo „Rodacy” oraz „Gazetę Petersburską” jako najbardziej znane tytuły.

Właśnie te pisma powstały jednocześnie z organizacjami społecznymi, które zrzeszały Polaków i osoby polskiego pochodzenia w latach 90. XX w. Mimo podobieństw i różnic „Rodacy” i „Gazeta Petersburska”, zarówno w syberyjskiej, jak i europejskiej części Federacji, spełniają ważną rolę – służą

Fot. 16. Okładka kwartalnika „Rodacy”.
Źródło: zbiory własne autora.

integracji środowisk polonijnych oraz łączą je z Polską. Jako media polonijne z powodzeniem promują polską kulturę i polskie dziedzictwo narodowe w Rosji, a także aktywnie uczestniczą w budowaniu pozytywnych relacji między Polakami i Rosjanami. Warto dodać, że redaktorzy tych dwóch mediów wielokrotnie reprezentowali Rosję na konferencjach i obradach Europejskiego Forum Mediów Polonijnych⁵⁶.

⁵⁶ О.Ю. Рожнова, Презентационные аспекты тематики польской ссылки в информационном пространстве Польши Сибири, [w:] Польские ссылки

Rosyjskie polonijne media elektroniczne, wśród których warto wyodrębnić dwie strony internetowe – www.polonia-rosji.ru oraz www.rodacynasyberii.pl – odgrywają obecnie rolę informacyjną oraz integracyjną, łącząc nie tylko osoby polskiego pochodzenia, ale również mieszkańców różnych regionów, zainteresowanych polską kulturą. Informacje i materiały o wydarzeniach dla Polonii regularnie trafiają do kwartalnika „Rodacy” oraz na strony internetowe.

Można stwierdzić, że strona www.rodacynasyberii.pl przyczyniła się do utworzenia własnej przestrzeni komunikowania medialnego Polonii na Syberii i jej organizacji polonijnych. Medium koordynuje przepływ informacji przesyłanych od przedstawicieli syberyjskich organizacji polonijnych, tworząc platformę informacyjną reprezentującą Polaków na tym obszarze Federacji Rosyjskiej. W taki sposób spełnia misję, której celem jest – po pierwsze – zjednoczenie Polaków na poziomie języka, tradycji i kultury zarówno na Syberii, jak i w całej Rosji, po drugie – utworzenie pola wymiany informacją, komunikowania oraz nawiązywania kontaktów. W ciągu 18 lat funkcjonowania strony internetowej syberyjskiej Polonii (poczynając od 2003 r. pod adresem www.rodacy.ru) wortal www.rodacynasyberii.pl stał się platformą współpracy o zasięgu międzynarodowym integrującą

в Сибири во второй половине XVIII-начале XX века в восприятии российской администрации, переселенцев и коренных народов Сибири: Сб. науч. тр., Омск 2015, s. 387.

środowiska rosyjskie i polskie w dziedzinie kultury, nauki i oświaty. Oprócz tego medium z powodzeniem często pełni patronat nad wydarzeniami polonijnymi.

Także program radiowy „Rodacy” łączy Polonię z rodakami w Polsce. Będąc częścią projektu www.rodacynasyberii.pl, jest on elementem komunikowania medialnego, łączy i integruje organizacje i środowiska polonijne, informując o nadchodzących i odbytych wydarzeniach kulturalnych wśród Polonii rosyjskiej.

W ciągu 20 lat funkcjonowania polonijny radiowy program „Rodacy” (poczynając od 2000 r.) stał się platformą komunikowania o zasięgu międzynarodowym łączącym Syberię, Rosję i Polskę w dziedzinie kultury, nauki i języka polskiego. „Rodacy” są często patronem medialnym wydarzeń polonijnych⁵⁷.

3.3. Polonijne zespoły folklorystyczne⁵⁸

Po upadku Związku Radzieckiego i przemianach demokratycznych w Federacji Rosyjskiej bardzo istotnym problemem było odrodzenie polskiej kultury ludowej. Rozkwit kultury polskiej oraz kultur innych mniejszości narodowych zamieszkujących Rosję miał miejsce w latach 90. XX w., gdy w całym kraju powstawały narodowościowe organizacje

⁵⁷ Na podstawie analizy mediów polonijnych z sierpnia 2021 r.

⁵⁸ Informacja na podstawie ankiety prowadzonej przez kwartalnik „Rodacy” w latach 2019-2020.

i stowarzyszenia kulturalno-oświatowe. Ich owocem były liczne polonijne zespoły ludowe, folklorystyczne, wokalne i taneczne.

Zespoły polonijne: „Syberyjski Krakowiak”, „Syberyjski Krakowiaczek” i „Krakowianka” (Abakan, Republika Chakasji)

„Syberyjski Krakowiak” to zespół polskiej pieśni i tańca założony w syberyjskim mieście Abakan w listopadzie 1997 r. Powstał jako dziecięcy zespół choreograficzny działający przy Kulturalno-Narodowej Organizacji Społecznej „Polonia” Republiki Chakasji. Założyła go i kierowała nim do 2001 r. Julia Skidan. Od 2000 r. w skład zespołu wchodzi 3 grupy choreograficzne: grupa młodsza – „Syberyjski Krakowiaczek” (7-12 lat), grupa średnia (12-15 lat) oraz grupa dorosła – „Syberyjski Krakowiak” (w tym rodzice dzieci – członków zespołu). Przy zespole tworzona jest grupa wokalna „Krakowianka” (kierownik: Helena Władimirowa).

Zespół „Syberyjski Krakowiak” jako jedyny reprezentował Rosję na XII, XIII i XVII Światowym Festiwalu Zespołów Polonijnych w Rzeszowie (2002, 2005, 2014).

W roku 2006 po specjalnym koncercie egzaminacyjnym zespół otrzymał tytuł kwalifikacyjny jako Zespół Ludowy Folklorystyczny Polskiej Pieśni i Tańca „Syberyjski Krakowiak”, na stałe uformował się również jego repertuar. Składa się on obecnie z pieśni i tańców regionów Polski: kurpiowskiego, kaszubskiego, lubelskiego, rzeszowskiego, mazur-

Fot. 17. Zespół polonijny „Syberyjski Krakowiak”, uczestnik XII Festiwalu Polonijnych Zespołów Folklorystycznych w Rzeszowie (2002 r.). Źródło: zbiory własne autora.

skiego, śląskiego i krakowskiego. Oprócz tego w repertuarze zespołu zostały wprowadzone następujące tańce: mazur, polonez, kujawiak, oberek oraz ludowe pieśni i tańce Chakasów i Rosjan-Sybiraków.

Zespół wspierany jest finansowo przez Senat RP (obecnie przez Kancelarię Prezesa Rady Ministrów), Fundację „Pomoc Polakom na Wschodzie” i Stowarzyszenie „Wspólnota Polska”. Obecnie kieruje nim prezes Zarządu Kulturalno-Narodowej Organizacji Społecznej „Polonia” w Republice Chakasji Marina Kożewnikowa.

Zespół Tańca Ludowego „Gaik”

Został założony w 1990 roku w Sankt Petersburgu przy Stowarzyszeniu Kulturalno-Oświatowym „Polonia”. Pierwszy

skład zespołu stanowiły dzieci mieszkających w Sankt Petersburgu Polonusów, uczęszczające do niedzielnej szkoły języka polskiego. W 1991 roku „Gaik” wyjechał na swój pierwszy występ do Poznania. Podstawowym celem działania jest propagowanie polskiej kultury na terenie Rosji i w innych krajach europejskich. Grupa z dużym zaangażowaniem uczestniczy w różnych festiwalach, wystawach, jarmarkach, gdzie poprzez taniec promuje polską kulturę. Od samego początku istnienia zespołu kierownikiem artystycznym jest Natalia Szykier, która w 1997 roku została nagrodzona odznaką Zasłużony dla Kultury Polskiej oraz otrzymała Krzyż Kawalerski Orderu Zasługi Rzeczypospolitej Polskiej. Obecnie „Gaik” działa przy Szkole Podstawowej im. Adama Mickiewicza w Sankt Petersburgu, a członkami

Fot. 18. Zespół „Gaik” z Sankt Petersburga ze swoją kierowniczką Natalią Szykier (maj 2021 r.). Źródło: zbiory własne autora.

zespołu są uczniowie tejże szkoły i dzieci polonijne. Zespół występował podczas II, III, IV, V, VII i IX edycji Polonijnego Festiwalu Dziecięcych Zespołów Folklorystycznych w Iwoniczu Zdroju oraz na Światowym Festiwalu Polonijnych Zespołów Folklorystycznych w Rzeszowie, po raz pierwszy w jego IX edycji. Grupa miała bogaty repertuar, w tym suitę łowicką, lubelską, podlaską, przeworską, warmińską, kurpiowską, cieszyńską, krośnieńską, śląską oraz kaszubską. Zespół prezentował także wszystkie polskie tańce narodowe, w programie miał również tańce rosyjskie. Współpracował on z polskimi choreografami: Alicją Haszczak z Rzeszowa, Sławomirem Mazurkiewiczem z Łodzi, Henrykiem Manieckim z Poznania i Czesławem Kujawskim z Elbląga.

Wokalny zespół „Czerwone Jagody” (Minusińsk, Kraj Krasnojarski)

Od 1999 r. Krasnojarska Regionalna Polska Narodowo-Kulturalna Organizacja Społeczna „Polonia Minusińska” prowadzi amatorski zespół wokalny „Czerwone Jagody”, w którego skład wchodzi 6 pań. Kierownikiem zespołu jest chórmistrz Larysa Koreniec. Zespół ten jest dobrze znany z promocji pieśni polskiej w mieście Minusińsk na południu Kraju Krasnojarskiego oraz w Republice Chakasji. W jego repertuarze znajdują się polskie pieśni ludowe, klasyczne i współczesne, a także pieśni rosyjskie, chakaskie i tatarskie. Grupa często

wyjeżdża do środowisk polonijnych na południu Syberii, popularyzując polski i syberyjski folklor.

W sierpniu 2015 r. zespół wokalny z Minusińska brał udział w 21. Festiwalu Kultury Kresowej w Mrągowie. W jego ramach miało miejsce spotkanie uczestników zespołu z grupą wokalną „Mazurska Kosaczewina”, która wystąpiła przed gośćmi z Syberii z repertuarem piosenek mazurskich. W sierpniu 2017 r. „Czerwone Jagody” znów wyjechały do Mrągowa i pobliskich Sorkwit, gdzie wzięły udział w VII Festiwalu Kultury Mazurskiej.

Wokalno-instrumentalny zespół „Skowroneczki” (Omsk)

Od 2010 r. przy Omskiej Regionalnej Społecznej Organizacji Polskie Kulturalno-Oświatowe Stowarzyszenie „Rodzina” działa dziecięcy zespół wokально-instrumentalny „Skowroneczki”. Składa się on z 11 osób w wieku od 10 do 18 lat. Wieloletnim kierownikiem zespołu jest Olga Perminowa. W repertuarze zespołu znajduje się polski folklor, utwory polskich kompozytorów i piosenki biesiadne (*Szła dziewczynka do laseczka*, *Hej, sokoły!*, *Serce twoje*, *Mazury*, *Jaskółka*, *Niebieska chusteczka* Jerzego Petersburskiego i inne), kołędy polskie, a także utwory instrumentalne polskich kompozytorów (Chopina, Wieniawskiego, Komarowskiego). Solistka zespołu Uljana Łabzowa wykonuje nie tylko utwory twórców narodowych, ale również piosenki z repertuaru znanej w Rosji polskiej piosenkarki i kompozytorki Anny German. Corocznie „Skowroneczki” biorą udział w uroczystych wy-

darzeniach oraz koncertach w salach koncertowych Omska i obwodu omskiego. W ciągu 18 lat swojego istnienia dały ponad 30 koncertów.

Zespół z Omska niejednokrotnie brał udział w Międzynarodowym Festiwalu Poezji Marii Konopnickiej w Przeździeborzu. W sierpniu 2012 r. soliści otrzymali tam dyplom III stopnia, a w 2018 r. zdobyli I nagrodę w kategorii „Poezja śpiewana”. Uczestnicy zespołu wykonali dwa utwory oparte na tekstach Marii Konopnickiej, autorami aranżacji których byli kierownik Olga Pierminowa oraz członek zespołu Roman Wiereszczagin.

Zespoły polonijne w obwodzie tiumeńskim

Najbardziej znany na Uralu i Syberii Zachodniej był zespół tańca polskiego „Karuzela” (kierownik: Eugenia Goleniecka). Co roku jego członkowie zdobywali tytuły laureatów i Grand Prix w konkursach miejskich, obwodowych, regionalnych, republikańskich oraz międzynarodowych. Obecnie grupa już nie istnieje. W marcu 2000 r. w Tiumeniu powstał chór polskiej piosenki „Latarnicy”, którego pierwszym chórmistrzem była Żanetta Kryłowa-Dłuska, a obecnie – Nadieżda Aleksandrowa. Repertuar „Latarnika” składa się z pieśni patriotycznych, ludowych, estradowych oraz utworów polskich kompozytorów. Poznając nowe piosenki polskie, uczestnicy chóru poznają historię i okoliczności ich powstania, ich powiązania z konkretnymi wydarzeniami historycznymi, tradycjami oraz ich autorami i wykonawcami. Oprócz zespołu

Fot. 19. Prezes Stowarzyszenia „Latarnik” Sergiusz Fiel z uczestnikami Dni Kultury Polskiej w obwodzie tiumieńskim (2007 r.). Źródło: zbiory własne autora.

w Tiumentiu działają wokalne zespoły: „Latarki”, „Kwiat paproci”, „Jaskółki” oraz instrumentalny zespół „Czarodzieje”.

W odległości 75 kilometrów od Tiumentia, w Jałutorowsku, działają również „Skowronki” i „Elegia”.

Zespoły polonijne w obwodzie tiumeńskim biorą aktywny udział w Dniach Kultury Polskiej, obchodach świąt państwowych i religijnych, obchodach jubileuszowych poświęconych pamięci wybitnych Polaków, jak również uczestniczą w innych przedsięwzięciach oświatowo-kulturalnych „Latarnika”, a także wyjeżdżają do Polski (warsztaty, konkursy, kolonie, pobyty edukacyjne itd.).

Podsumowanie

Rozpad ZSRR umożliwił Polakom w Federacji Rosyjskiej podjęcie działań na rzecz kształtowania świadomości narodowej poprzez rozwój polskiego szkolnictwa i życia kulturalnego opartego na pielęgnowaniu tradycji narodowych. W pierwszych latach niepodległej Rosji miało miejsce spontaniczne odrodzenie polskości i polskiej mniejszości, co było wówczas popierane przez lokalne władze Federacji Rosyjskiej.

Problemy, które występowały na początku odrodzenia działalności polonijnej w Rosji, to przede wszystkim sprawy związane z nauczaniem języka polskiego, a zwłaszcza: brak wykwalifikowanej kadry, podręczników i najważniej-

szy – brak pomieszczeń do nauki języka polskiego. Władze miejscowe w większości regionów wsparły dążenie mniejszości do odrodzenia języka ojczystego; w takich miastach jak Ufa, Abakan, Tomsk i Omsk otworzono polskie klasy, wprowadzono dodatkowe nadobowiązkowe lekcje języka polskiego do szkół miejscowych. Władze, zarówno polskie, jak i rosyjskie, bardzo dużo zrobiły dla zaopatrzenia polskich szkół i bibliotek w podręczniki i literaturę. W roku 1996 powstał pierwszy podręcznik języka polskiego przygotowany i wydany dla potrzeb ucznia polonijnego w Rosji.

Polacy w Federacji Rosyjskiej, po latach społecznej degradacji, podjęli działania zmierzające do harmonijnego współistnienia w rosyjskim społeczeństwie i budowy demokratycznego państwa. Polityczne zmiany w Rosji w latach 2000-2004 i ukształtowanie się autorytarnego systemu politycznego znacznie utrudniły jednak funkcjonowanie polskiej społeczności. Coraz częściej Polacy w Rosji są traktowani jako zagrożenie i grupa nielojalna wobec władz – tzw. „piąta kolumna”.

W związku z przyjęciem w 2012 r. ustawy o zagranicznych agentach dotyczącej organizacji pozarządowych finansowanych z zagranicy⁵⁹ rozpoczął się proces zamykania polskich klas i odwoływania dodatkowych lekcji nadobowiązkowych w placówkach nauczania pozaprogramowego

⁵⁹ A. Wójcik, *Rosja – watchdog to zagraniczny agent*, <https://informacjapubliczna.org/news/rosja-watchdog-rowna-sie-zagraniczny-agent/> [30.08.2021]

dzieci. Proces ten nasilił się po 2014 r. w związku z sankcjami Unii Europejskiej wobec Rosji. Oprócz organizacji polonijnych dotknęło to pozarządowe organizacje niemieckie i inne mniejszości związane z UE. Na razie żadna instytucja polonijna nie weszła do rejestru organizacji agentów zagranicznych lub organizacji niepożądanych, ponieważ nie stwierdzono, żeby organizacje polonijne zajmowały się działalnością polityczną. Ostatnio jednak ustawa ta rozszerzyła definicję dotyczącą finansowania z zagranicy – teraz można za agenta zagranicznego uznać także osobę fizyczną. Zaostrzono kontrolę działalności dziennikarskiej oraz edukacyjnej⁶⁰. Miejscowe władze obawiają się konsekwencji związanych z dofinansowaniem z krajów Unii, w związku z czym same inicjują kasację polskich klas lub centrów przy organizacjach finansowanych z środków publicznych. Za przykład może służyć zamknięcie Centrum Książki Polskiej przy Bibliotece Narodowej Republiki Chakasji w Abakanie. Centrum zamknięto w maju 2020 r. po owocnej 15-letniej działalności⁶¹.

Pojawia się problem ze sprawozdawczością organizacji pozarządowych, co doprowadziło m.in. do usunięcia z rejestru jednostek prawnych niektórych organizacji polonijnych, jak np. Krasnojarska Autonomia Kulturalno-Narodowa

⁶⁰ M. Domańska, *Rosja: zacieśnianie kontroli nad niezależnymi źródłami informacji*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2019-11-22/rosja-zaciesnianie-kontroli-nad-niezaleznymi-zrodlami-informacji> [30.08.2021].

⁶¹ *W cieniu koronawirusa zamknięto Centrum Książki Polskiej na Syberii*, http://pai.media.pl/pai_wiadomosci.php?id=9636/ [30.08.2021].

„Dom Polski”. Dwudziestego ósmego lipca 2014 r. organizacja zakończyła swoją działalność i została pozbawiona statusu podmiotu prawnego na podstawie decyzji sądu na bazie art. 29 ustawy federalnej z dnia 19.05.1995 №82-FZ o organizacjach pozarządowych. Obecnie przekształciła się ona w miejską społeczną organizację kulturalno-narodową⁶².

Istnieje również problem wymiany elit. Część osób zakładających organizacje polonijne na początku lat 90. XX w. już nie żyje, a młodzież, która działa w organizacjach polonijnych w Rosji, nie jest zainteresowana pełnieniem stanowisk kierowniczych w podobnych instytucjach, bo taka aktywność często przeszkadza w dalszej karierze. Istnieje również tendencja do wyjazdu działaczy, szczególnie z terenu Syberii, do innych rosyjskich miast i do Polski

Najważniejszym problemem mniejszości polskiej w Federacji Rosyjskiej jest to, że po 2014 r. ubyło wiele szkół, gdzie był nauczany język polski. Od września 2019 r. nie jest kontynuowane nauczanie języka polskiego w znanej w Sankt Petersburgu Szkole Średniej nr 216 im. Adama Mickiewicza⁶³. Wyjątkowo sprzyjająca sytuacja dotycząca nauczania języ-

⁶² *Общественная Организация Красноярское Региональное Национально-Культурное Общество «Дом Польский»*, <http://www.rusprofile.ru/id/509987> [30.05.2021].

⁶³ *Jedyna polska szkoła w Rosji do likwidacji! PODPISZ PROTEST*, https://kresy24.pl/jedyna-polska-szkola-w-rosji-do-likwidacji-podpisz-protest/?__cf_chl_jschl_tk__=7yrbYUPRzdsMVQGf38.eVC8gH6l_9ra5k4Ty89D6l-1636193809-o-gaNyCg-zNCNE [30.08.2021].

ka polskiego obserwowana jest obecnie w Ufie⁶⁴. Nie wydano oficjalnego zakazu działania szkół społecznych, jednak bez wsparcia finansowego władz miejscowych, jak również polskich władz ich działalność jest praktycznie niemożliwa.

Mimo tych problemów warto tworzyć pozytywną wizję polskiej obecności w Rosji, szczególnie na Syberii, zakładając w poszczególnych ośrodkach miejskich centra polskiej nauki i kultury na wzór tego, który powstał w 2013 r. w Nowosybirsku. Przekaz tych centrów będzie odwoływał się m.in. do wspólnej dla mieszkańców Syberii historii zesłań i represji, tożsamości losów, a także wielkiego dziedzictwa naukowego polskich uczonych, badaczy i odkrywców miejscowej fauny i flory. Duże znaczenie ma popularyzacja polskiej kultury i historii, czego przykładem jest działalność prowadzona przez Bibliotekę Polsko-Syberyjską⁶⁵.

Bariery prawne w rozwoju polskiej społeczności nasilają szybko postępujące wynarodowienie mniejszości polskiej w Federacji Rosyjskiej. Bez dobrze ukierunkowanej pomocy z Polski polonijna społeczność w Rosji w dłuższej perspektywie i przy obecnej sytuacji politycznej skazana jest na całkowitą asymilację narodową. Karta Polaka nie odgrywa tak ważnego znaczenia, jak w przypadku Polaków z Ukra-

⁶⁴ *Здесь учатся, творят, открывают таланты...*, <https://polskanvsh.ru/index.php/o-shkole-mbou-dod-npvsh-penkevicha> [30.08.2021].

⁶⁵ <http://bibliotekapolskosyberyjska.ptpn.poznan.pl/pl/> [04.11.2021].

Fot. 20. Koncert galowy Forum Organizacji Polonijnych Obwodu Kaliningradzkiego w Czerniachowsku (październik 2019 r.). Źródło: zbiory własne autora.

iny lub Białorusi⁶⁶, priorytetowa musi być zatem repatriacja. Niestety, prowadzona nieudolnie przez rząd polski polityka repatriacyjna wobec Polaków mieszkających w azjatyckiej części Rosji nie sprzyja powrotom do ojczyzny⁶⁷. W obecnej

⁶⁶ W latach 2015-2018 od obywateli Federacji Rosyjskiej przyjęto 2096 wniosków o przyznanie Karty Polaka (2015 – 532; 2016 – 517; 2017 – 540; 2018 – 507). Natomiast od obywateli Republiki Białorusi zostało przyjętych 51 328 wniosków o przyznanie Karty Polaka (2015 – 13 094; 2016 – 12 710; 2017 – 16 482; 2018 – 9042). Zob. *Odpowiedź na interpelację nr 23162 w sprawie Karty Polaka*, <https://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=B2YEQD&view=6> [30.08.2021].

⁶⁷ W 2018 r. polskie urzędy konsularne w procedurze repatriacyjnej wydały łącznie 721 wiz, z czego w Kazachstanie – 454, w Rosji – 116, na Ukrainie – 57, na Białorusi – 37, w Uzbekistanie – 18, w Gruzji – 18, w Azerbejdżanie – 10, w Armenii – 7. Zob. *Odpowiedź na interpelację nr 1311 w sprawie realizacji ustawy o repatriacji*, <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=BM5JX4> [30.08.2021].

sytuacji wydaje się, że najlepszym rozwiązaniem, aby zapobiec całkowitemu wynarodowieniu mniejszości polskiej w Federacji Rosyjskiej, jest zacieśnianie kontaktów z ojczyzną poprzez wyjazdy oświatowe i kulturalne⁶⁸.

⁶⁸ M. Zieliński, *Polityka państwa polskiego wobec Polaków na Syberii*, [w:] *Polacy na Syberii*, op.cit., s. 103-108.

Bibliografia

- A to „Ogniwo” właśnie / И это все „Огниво”, Иркутск 2015.
- Bazyłow L., *Polacy w Petersburgu*, Wrocław 1984.
- Borzęcka M., *Polacy w Petersburgu*, „Wspólnota Polska” 1994, nr 3.
- Byrska M., *Ucieczka z zesłania*, Paryż 1986.
- Ciesielski S., *Masowe deportacje z ziem wschodnich II Rzeczypospolitej w latach 1940–1941 i losy deportowanych. Uwagi o stanie badań*, [w:] *Wschodnie losy Polaków*, red. S. Ciesielski, Wrocław 1997.
- Domańska M., *Rosja: zacieśnianie kontroli nad niezależnymi źródłami informacji*, <https://www.oswawaw.pl/pl/publikacje/analizy/2019-11-22/rosja-zaciesnianie-kontroli-nad-niezalezny-mi-zrodlami-informacji>.
- Dom Polski w Nowosybirsku, <http://bazapolonii.wspolnotapolska.org.pl/organizacja/67622/>
- Garczyk B., *Petersburg. Nierosyjska historia miasta 1703-1917*, Poznań 2015.

- Garczyk B., *Radziecka polityka narodowościowa w latach 1917-1941 na przykładzie Piotrogradu-Leningradu*, Poznań 2011.
- Haniewicz W., *Tragedia syberyjskiego Białegostoku*, Pelpin 2008.
- Jedyna polska szkoła w Rosji do likwidacji! *PODPISZ PROTEST*, https://kresy24.pl/jedyna-polska-szkola-w-rosji-do-likwidacji-podpisz-protest/?__cf_chl_jschl_tk__=_7yrbYUPRzdsMVQ-Gf38.eVC8gH6I_9ra5k4Ty89D6I-1636193809-o-gaNycGzNCNE.
- Kieniewicz S., *Powstanie styczeniowe*, Warszawa 1983.
- Kamińska E., *Wspomnienie o Profesorze Bolesławie Szostakowiczu (1945–2015)*, „Wrocławskie Studia Wschodnie” 2015, nr 19.
- Kmiecik Z., *Prasa polska w Królestwie Polskim i Imperium Rosyjskim w latach 1865-1904*, [w:] Łojek J. (red), *Prasa polska w latach 1864-1918*, Warszawa 1976.
- Kuczyński A., *Syberia. Cztery lata polskiej diaspory*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1993.
- Kuszęlko J., *Książka polska w Rosji na przełomie XIX i XX wieku*, Warszawa 1993.
- Leończyk S., *Polskie osadnictwo wiejskie na Syberii w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku*, Warszawa 2017.
- Leoński J., *Rozmowa z Rajmundem Piotrowskim*, [w:] *Polacy w Sankt Petersburgu*, zeb. i oprac. T. Konopielko, Sankt Petersburg 2012.
- Miejska Organizacja Społeczna „Dom Polski”, <https://pl.polonia-altaj.ru/ob-organizacji>.
- Najdus W., *Polacy w rewolucji 1917 r.*, Warszawa 1967.
- O organizacji. Minusińsk, <http://www.rodacynasyberii.pl/teksty/1/o-nas/17/1/o-organizacji>.
- Odpowiedź na interpelację nr 1311 w sprawie realizacji ustawy o repatriacji, <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=BM5JX4>.
- Odpowiedź na interpelację nr 23162 w sprawie Karty Polaka, <https://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=B2Y-EQD&view=6>.

- Organizacja „Polonia” w Chakasji. Początki i struktura, <http://www.rodacynasyberii.pl/teksty/1/o-nas/4903/1/o-stowarzyszeniu>.
- Organizacje lokalne, <http://www.rodacynasyberii.pl/organizacje-lokalne/6/>.
- Polonia w liczbach, [w:] *Polska Diaspora na świecie (dane szacunkowe 2007)*, Stowarzyszenie „Wspólnota Polska”, <http://web.archive.org/web/20150325030218/http://archiwum.wspolnota-polska.org.pl/?id=pwko00>.
- Romanow P., *Dom Polski w Moskwie*, „Studia Polonijne”, t. 20, Lublin 1999.
- Rzepa T., *Rozmowa z Leonem Piskorskim*, [w:] *Polacy w Sankt Petersburgu*, zeb. i oprac. T. Konopielko, Sankt Petersburg 2012.
- Siemionow J. W., *Polacy w Buriacji – historia i współczesność*, „Niepodległość i Pamięć” 2015, nr 2 (50).
- Stosunki Rzeczypospolitej Polskiej z Państwem Radzieckim 1918–1943. Wybór dokumentów, oprac. J. Kumaniecki, Warszawa 1991.
- Wiśniewski J., *Liczebność Polaków we Wschodniej Rosji i na Syberii w latach 1914–1918. Zarys problematyki*, [w:] *Polacy na Syberii od XIX do XXI wieku*, Monografia wieloautorska pod redakcją naukową Sergiusza Leończyka, Warszawa 2019.
- Wójcik A., *Rosja – watchdog to zagraniczny agent*, <https://informacjapubliczna.org/news/rosja-watchdog-rowna-sie-zagraniczny-agent/>.
- W cieniu koronawirusa zamknięto Centrum Książki Polskiej na Syberii, http://pai.media.pl/pai_wiadomosci.php?id=9636/.
- Zieliński M., *Polityka państwa polskiego wobec Polaków na Syberii*, [w:] *Polacy na Syberii od XIX do XXI wieku*, Monografia wieloautorska pod redakcją naukową Sergiusza Leończyka, Warszawa 2019.
- Брянский В., *Паруса «Вислы»*, Иркутск 2009.
- Всесоюзная перепись населения 1926 г., Москва 1928.

Всесоюзная перепись населения 1989 года. Национальный состав населения по республикам СССР, https://www.demoscope.ru/weekly/ssp/sng_nac_89.php?reg=1.

Здесь учатся, творят, открывают таланты....[w:] <https://polskanvsh.ru/index.php/o-shkole-mbou-dod-npvsh-penkevicha>.

Итоги переписи населения 2002, <https://www.perepis2002.ru/index.html?id=17>.

Итоги переписи населения 2010, https://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/perepis_itogi1612.htm.

Итоги переписи населения 2010, https://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/perepis_itogi1612.htm.

Иркутская областная общественная организация Польская культурная автономия „Огниво”, <https://kto-irkutsk.ru/news/20181122/irkutskaya-oblastnaya-obshhestvennaya-organizaciya-polskaya-kulturnaya-avtonomiya-ognivo/>.

Леончик С.В., *Книги и периодическая печать на польском языке в Сибири в XIX-нач. XXI вв.*, [w:] *Полоника: от языка – к культуре: сборник статей участников Российской научно-практической конференции (Уфа, 27-28 мая 2006 г.)*, Уфа 2006.

Начало пути: полонийная пресса в Ленинграде-Санкт-Петербурге в 1991–1993 гг. („Полонус“), Санкт-Петербург 2013.

Общественная Организация Красноярское Региональное Национально-Культурное Общество «Дом Польский», <http://www.rusprofile.ru/id/509987>.

Омская Rodzina, <http://www.rodacynasyberii.pl/teksty/3/artyku-ly/4920/1/polonia-syberyjska-1989---2015>.

От польской комиссии Общества «Мемориал», [w:] *Репрессии против поляков и польских граждан*, Москва 1997.

Первая всеобщая перепись населения Российской империи, т. LXXV, Санкт-Петербург 1904.

Перепись населения, <https://sovethnational.ru/ekspertnye-materialy/perepis-naseleniya/>.

Рожнова О.Ю., *Презентационные аспекты тематики польской ссылки в информационном пространстве Полонии Сибири*, [w:] *Польские ссылки в Сибири во второй половине XVIII-начале XX века в восприятии российской администрации, переселенцев и коренных народов Сибири*: Сб. науч. тр., Омск 2015.

Смирнова Т.М., *Польские общества в Санкт-Петербурге в конце XIX-начале XX вв.*, Санкт-Петербург 2013.

Федеральный Закон от 17 июня 1996 г. «О национально-культурной автономии», [w:] *Национальная политика России на рубеже XX-XXI веков. Сборник нормативно-правовых актов*, Санкт-Петербург 2005.

Чистяков О.И., *Конституция РСФСР 1918 года*, Москва 2003.

Materiały niepublikowane

Informacja „Domu Polskiego w Krasnojarsku” z dnia 20.08.2021 r.

Informacja sporządzona przez dra Aleksandra Sielickiego, Prezesa Związku Organizacji Polskich „Jedność”, Krasnodar, 11.11.2018 r.

Sprawozdanie „Domu Polskiego” w Moskwie z 26.06.1996 r.

Sprawozdanie Prezes OFPNKA „Kongres Polaków w Rosji” Haliny Subotowicz-Romanowej z dnia 26.08.2021 r.

Niepublikowane analizy prowadzone przez kwartalnik „Rodacy”

Analiza mediów polonijnych z sierpnia 2021 r.

Informacja o zespołach polonijnych w Rosji na podstawie ankiety prowadzonej przez kwartalnik „Rodacy” w latach 2019-2020.

Dr hab. Sergiusz Leończyk – profesor Instytutu Historii Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, przewodniczący komisji naukowej OFPNKA „Kongres Polaków w Rosji”, wieloletni działacz mniejszości polskiej w Federacji Rosyjskiej, redaktor portalu www.rodacynasyberii.pl. Zainteresowania badawcze: historia diaspory polskiej w Rosji XIX-XX w., polscy badacze Syberii i Dalekiego Wschodu XIX-XX w. Autor publikacji naukowych poświęconych dziejom Polaków na Syberii, w tym monografii *Polskie osadnictwo wiejskie na Syberii w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku*, Warszawa 2017.

ISBN 978-83-66413-63-4

www.ies.lublin.pl